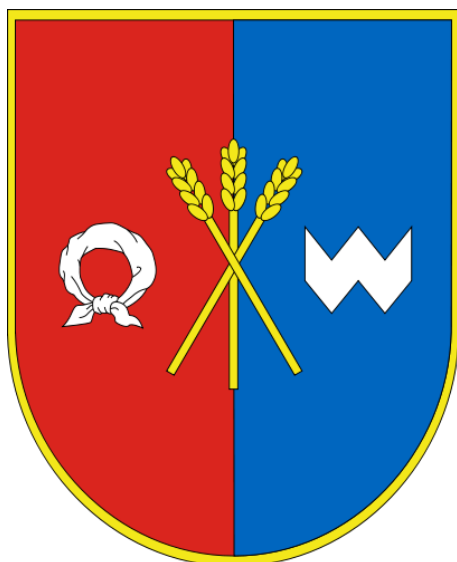

Załącznik do Uchwały
Nr XV/89/2015
Rady Gminy Sitno
z dnia 12 listopada 2015r.

Strategia Rozwoju Gminy Sitno na lata 2015 - 2023

Sitno 2015

SPIS TREŚCI

1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE	4
1.1. Definicja strategii	4
1.2. Standaryzacja metody opracowania strategii	5
1.3. Źródła informacji	7
1.4. Konsultacje społeczne	7
2. DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA GMINY	9
2.1. Położenie i podział administracyjny	9
2.2. Środowisko naturalne	11
2.2.1. Zasoby środowiska	11
2.2.2. Zagrożenia środowiska	16
2.3. Dziedzictwo kulturowe	18
2.3.1. Tło historyczne	18
2.3.2. Materialne zasoby kultury	19
2.3.3. Niematerialne zasoby kultury	21
2.4. Zasoby ludzkie	24
2.4.1. Procesy demograficzne	24
2.4.2. Pomoc społeczna	26
2.4.3. Bezrobocie	28
2.5. Warunki życia mieszkańców	29
2.5.1. Oświata	29
2.5.2. Kultura	32
2.5.3. Sport, rekreacja, turystyka	33
2.5.4. Ochrona zdrowia	34
2.5.5. Zasoby mieszkaniowe	35
2.5.6. Bezpieczeństwo publiczne	36
2.6. Profil gospodarczy	37
2.6.1. Rolnictwo	37
2.6.2. Przedsiębiorczość	40
2.7. Infrastruktura techniczna	42
2.7.1. Dostępność komunikacyjna	43
2.7.2. Zaopatrzenie w wodę	44
2.7.3. Infrastruktura ochrony środowiska	45
2.7.4. Elementy innej infrastruktury	46
3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE ROZWOJU	47
4. ANALIZA SWOT	51

4.1. Opis metody	51
4.2. Analiza SWOT gminy	52
5. WIZJA ROZWOJU	54
6. PROGRAMOWANIE ROZWOJU LOKALNEGO	56
6.1. Struktura celów	56
6.2. Cel generalny	57
6.3. Priorytety rozwoju	58
6.4. Cele operacyjne i kierunki działań	60
7. SYSTEM WDRAŻANIA STRATEGII	73
7.1. Instrumenty wdrażania strategii	73
7.2. Źródła finansowania	74
7.3. System instytucjonalny wdrażania strategii	75
7.4. Monitorowanie strategii	77
8. ŹRÓDŁA	81
ZAŁĄCZNIK – Wieloletni Plan Inwestycyjny	

1. ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

1.1. Definicja strategii

Wdrażanie polityki rozwoju lokalnego i realizacja zadań w zakresie zaspokajania potrzeb zbiorowych wspólnoty jest podstawowym zadaniem samorządu gminnego¹. Jednakże aktualna sytuacja gospodarcza powoduje, że żadna gmina ze względu na ograniczoną ilość środków budżetowych, w szczególności dotyczy to gmin wiejskich, nie może pozwolić sobie na rozpraszanie pieniędzy na nieefektywne lub chybione inicjatywy. W związku z tym pojawia się konieczność opracowania dokumentu o charakterze strategicznym, który ukierunkuje realizację zadań pod kątem określenia najpilniejszych potrzeb wspólnoty gminnej, ustali kolejność ich wdrażania i kierunki zaangażowania środków finansowych, zarówno własnych, jak i pozyskanych z zewnątrz.

Strategia rozwoju określana jest jako: „...koncepcja działania zmierzającego do zrównoważonego i długotrwałego rozwoju, przedstawiona w formie zwięzłego dokumentu zawierającego procedury osiągnięcia zamierzonych celów. Dokument taki powinien składać się z następujących elementów: diagnozy stanu istniejącego, analizy słabych i mocnych stron, celu strategicznego i celów pośrednich, części dotyczącej sposobu realizacji złożonych celów, z wyszczególnieniem roli poszczególnych podmiotów, mechanizmu monitorowania i korygowania wdrażanej strategii”². Strategia wypełnia pole między realną gospodarką rynkową oraz jej obiektywnymi prawami ekonomicznymi a obowiązkami administracji samorządowej.

Tworzenie strategii rozwoju, a następnie jej wdrożenie, jest procesem bardzo złożonym, obejmującym kilka etapów. Podstawowe jego elementy przedstawiają się następująco:

¹ Art. 7, ust 1 Ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, Dz.U. z 2013 r., poz. 594.

² Hausner J. (red), Programowanie rozwoju regionalnego. Poradnik dla samorządów województwa, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1999.

1. Analizy strategiczne - obejmują gminę oraz jej otoczenie, mają za zadanie zdiagnozować potencjały rozwojowe w odniesieniu do szans i zagrożeń, jakie niosą ze sobą uwarunkowania zewnętrzne.
2. Wyniki analiz - umożliwiają dokonanie wyboru i opracowanie optymalnej strategii, czyli szczegółowej mapy wskazującej precyzyjnie drogi i środki pozwalające gminie podążać we właściwym kierunku, urzeczywistnić wizję i osiągnąć założone cele.
3. Wdrożenie strategii - wiąże się z wyborem i realizacją projektów strategicznych.

Należy podkreślić, iż efektywność wdrażania strategii rozwoju gminy będzie zależała nie tylko od środków finansowych, ale również od wielu innych czynników, w tym:

- ❖ sprawności działania samorządu gminnego,
- ❖ sprawności współdziałania samorządu gminnego z samorządami szczebla powiatowego i wojewódzkiego oraz z wojewódzką i centralną administracją rządową i organizacjami pozarządowymi,
- ❖ społecznego zrozumienia idei strategii rozwoju gminy i jej akceptacji,
- ❖ aktywności mieszkańców i firm na terenie gminy w zakresie przedsiębiorczości,
- ❖ współdziałania różnych grup interesu, w tym przedsiębiorców, środowiska administracyjnego, ekologów, aktywistów ochrony dóbr kultury, urbanistów i innych, wdrażających w życie ideę ładu przestrzennego na rzecz rozwoju gminy.

Strategia Rozwoju Gminy Sitno na lata 2015 - 2023 będzie podstawowym narzędziem prowadzonej przez samorząd gminny polityki rozwoju lokalnego. Jest dokumentem strategicznym o charakterze długofalowym, wyznaczającym cele i kierunki rozwoju gminy do roku 2023. Przyjęty horyzont czasowy Strategii oraz jej główne założenia nawiązują bezpośrednio do zasad polityki regionalnej państwa i polityki spójności Unii Europejskiej (z uwzględnieniem zasady $n+3$ w latach 2014 – 2023). Zakłada się, że będzie ona bazowym dokumentem do opracowania i wdrożenia programów i projektów, współfinansowanych ze środków krajowych i funduszy Unii Europejskiej

1.2. Standaryzacja metody opracowania strategii

Strategia Rozwoju Gminy Sitno na lata 2014 - 2023 spełnia wymogi i kryteria europejskiej polityki spójności oraz krajowej polityki regionalnej, wynikające między innymi z obowiązujących przepisów oraz określonych

dokumentów programowych. Opracowana została w oparciu o następujące zasady:

- ❖ **Koncentracja środków** – tworzenie ram finansowych w oparciu o hierarchię priorytetów, odpowiadającą ważności sformułowanych celów.
- ❖ **Dodatkowość** – wysokość wydatków własnych na planowane zadania nie powinna ulegać zmniejszeniu z racji wsparcia przez publiczne środki zewnętrzne.
- ❖ **Subsydiarność** – wszelkie decyzje podejmowane są na możliwie najniższym szczeblu, przy zapewnieniu odpowiedniego poziomu współfinansowania zadań, realizowanych w ramach kompetencji poszczególnych szczebli samorządu.
- ❖ **Partnerstwo** – w proces przygotowania, monitorowania i oceny powinny być włączone wszystkie zainteresowane instytucje i organizacje publiczne oraz przedstawiciele środowisk społeczno – gospodarczych. Fundamentem rozwoju lokalnego musi być również zapewnienie zdolności współdziałania podmiotów publicznych i prywatnych.
- ❖ **Monitorowanie** – systematyczne gromadzenie danych na temat postępu wdrażania strategii pozwoli na ocenę trafności kierunków jej realizacji oraz umożliwi ich weryfikację.

Strategia została przygotowana według uzgodnionej na szczeblu krajowym struktury dokumentu, zapewniającej odpowiedni poziom standaryzacji i porównywalności procesów rozwojowych³. Składa się z pięciu podstawowych części:

1. Podstaw prawnych i założeń metodologicznych.
2. Diagnozy stanu wyjściowego oraz przyszłych uwarunkowań rozwoju gminy (w tym uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych).
3. Analizy strategicznej - analizy SWOT.
4. Celów i priorytetów rozwoju gminy do roku 2020 wraz z planem inwestycyjnym.
5. Opisu systemu wdrażania i monitorowania strategii oraz źródeł jej finansowania.

Taka struktura dokumentu nawiązuje również do zaakceptowanego w dniu 1 sierpnia 2007 roku przez Zarząd Województwa Lubelskiego vademecum dla jednostek samorządu terytorialnego pn. *Strategie rozwoju lokalnego w latach 2007 - 2015*. Dokument ten powstał w celu ułatwienia jednostkom samorządu terytorialnego sporządzenia strategii rozwoju lokalnego w taki sposób, aby były one jak najbardziej spójne z dokumentami na szczeblu

³ Zarys metodyki opracowania programów strategicznych, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa, październik 2004.

krajowym i regionalnym oraz mogły stanowić źródło odniesień w procesie ubiegania się o środki zewnętrzne⁴.

1.3. Źródła informacji

Przy opracowaniu niniejszego dokumentu wykorzystano wszystkie dostępne źródła informacji dotyczące Gminy Sitno i jej otoczenia zewnętrznego. Korzystano przede wszystkim z danych GUS, dostępnych na oficjalnej stronie internetowej tego urzędu: www.stat.gov.pl. Uwzględniono przede wszystkim dane statystyczne z końca roku 2014, a w przypadku rolnictwa wykorzystano wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2010. Ponadto zakres badań został poszerzony o dane przekazane bezpośrednio przez poszczególne jednostki organizacyjne gminy, w tym Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, Centrum Kultury z Biblioteką oraz Urząd Gminy. Wykorzystano także dane dostępne na stronie internetowej Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska (www.gios.gov.pl) oraz Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska (www.wios.lublin.pl). Wykorzystano również informacje zamieszczone na stronie internetowej Gminy Sitno: www.gmina.sitno.pl.

Podkreślić należy, iż analiza pozyskanych danych prowadzona była przy konsultacji z pracownikami jednostek gminy jej władzami. Tak określona metoda pracy miała na celu uniknięcie nadinterpretacji informacji oraz wyciągania wniosków niezgodnych ze stanem faktycznym.

1.4. Konsultacje społeczne

Strategia Rozwoju Gminy Sitno na lata 2015 – 2023 opracowana została w partnerstwie z różnymi podmiotami życia gospodarczego i społecznego gminy. Takie podejście miało na celu:

- ❖ wypracowanie kierunków działań zgodnych z oczekiwaniami lokalnej społeczności,
- ❖ zapobieżenie sytuacji, w której strategia funkcjonuje jako dokument władzy lokalnej, która sama go napisała i sama realizuje,
- ❖ uzmysłowienie społeczności lokalnej, iż strategia stanowi podstawę koordynacji działań różnych podmiotów w taki sposób, aby wzajemnie uzupełniały się i przynosiły efekt synergii.

⁴ Vademecum dla jednostek samorządu terytorialnego pn. „Strategie rozwoju lokalnego w latach 2007-2013”, www.rpo.lubelskie.pl.

Proces opracowania strategii skoncentrowany był na budowie systemu, w którym mieszkańcy oraz instytucje i podmioty władzy podejmują wspólne działania na rzecz rozwoju gminy, nawiązując przy tym dialog w układzie władza – społeczność lokalna. Zakres strategii nie powinien ograniczać się jedynie do tych obszarów, które ustawowo leżą w kompetencjach gminy, ale powinien obejmować zagadnienia rozwoju w ujęciu całościowym (obszar i zamieszkująca go ludność, procesy gospodarcze i społeczne). W tym celu przeprowadzono konsultacje społeczne, w których wykorzystano następujące narzędzia:

- ❖ ankiety diagnostyczne skierowane do mieszkańców gminy i podmiotów gospodarczych,
- ❖ bezpośrednie spotkania konsultacyjne z mieszkańcami w poszczególnych miejscowościach na terenie gminy,
- ❖ spotkania robocze osób zaangażowanych w opracowanie strategii.

Podkreślić należy, że każdy element niniejszego dokumentu konsultowany był już w fazie jego tworzenia, co zapewniało bezpośredni wpływ organów i władz gminy oraz partnerów gospodarczo – społecznych na zapisy w nim zawarte. Takie podejście wzmacnia przekonanie, że proponowane rozwiązania i przedsięwzięcia rozwojowe będą nie tylko realne ekonomicznie, ale również akceptowane społecznie i politycznie, a także wykonalne technicznie.

2. DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA GMINY

2.1. Położenie i podział administracyjny

Gmina Sitno położona jest na terenie powiatu zamojskiego w województwie lubelskim. Graniczy z następującymi jednostkami samorządu terytorialnego:

- ❖ Gmina Miączyn i Gmina Grabowiec - od wschodu,
- ❖ Gmina Skierbieszów - od północy,
- ❖ Gmina Zamość - od zachodu,
- ❖ Gmina Łabunie i Gmina Komarów - od południa,
- ❖ Miasto Zamość - od zachodu.

Zdecydowana większość obszaru gminy położona jest w **południowo-wschodniej części Padołu Zamojskiego**. Tylko niewielki, północno-wschodni skrawek jej obszaru, leży w obrębie **Działów Grabowieckich**, które razem z Padołem Zamojskim wchodzi w skład Wyżyny Lubelskiej.

Ryc. 2.1. Lokalizacja Gminy Sitno w powiecie zamojskim.

Źródło: <http://www.powiatzamojski.pl>.

Powierzchnia gminy wynosi **111,76 km²**. Na jej terenie zlokalizowanych jest **18 miejscowości wiejskich**: Boży Dar, Cześniki, Cześniki Kolonia, Czołki, Horyszów Polski, Horyszów – Nowa Kolonia, Horyszów – Stara Kolonia, Janówka, Jarosławiec, Karp, Kolonia Kornelówka, Kolonia Sitno, Kornelówka, Rozdoły, Sitno, Stabrów, Stanisławka, Wólka Horyszowska. W celu realizacji zadań administracyjnych, teren gminy został podzielony na **20 sołectw**. Ich obszar na ogół pokrywa się z zasięgiem administracyjnym poszczególnych miejscowości. Wyjątek stanowią tutaj wsie Cześniki Kolonia i Jarosławiec, gdzie utworzono po dwa sołectwa.

Ryc. 2.2. Sieć osadnicza Gminy Sitno.

Źródło: http://intercom.nazwa.pl/_sitno/polozenie.

Do największych miejscowości pod względem zajmowanej powierzchni należą następujące jednostki osadnicze: Kolonia Sitno (powierzchnia 2011,14 ha), Horyszów Polski (powierzchnia 1495,84 ha), Jarosławiec (powierzchnia 1074,20 ha), Stabrów (powierzchnia 962,80 ha) i Cześniki (powierzchnia 911,11 ha). Natomiast najmniejszymi wsiami są: Kolonia Kornelówka (powierzchnia 164,69 ha), Karp (powierzchnia 190,13 ha)

Wólka Horyszowska (powierzchnia 209,75 ha) oraz Janówka (powierzchnia 239,88). Zauważyć należy, iż **rozplanowanie położenia poszczególnych miejscowości na terenie gminy jest równomierne, bez istotnych luk bądź nieciągłości w zakresie organizacji sieci osadniczej.**

2.2. Środowisko naturalne

2.2.1. Zasoby środowiska

Gleby

Na terenie gminy dominują **gleby bielcowe, wytworzone z lessów**. Jedynie w części północno - wschodniej, położonej w obrębie Działów Grabowieckich, powszechne są **rędziny kredowe**. W dolinach cieków wodnych występują **gleby bagienne i mułowo- bagiczne**. Pod względem przydatności rolniczej (wartość bonitacyjna) ok. 80% obszaru gminy zajmują gleby kompleksu 1-pszennego bardzo dobrego oraz 2-pszennego dobrego (gleby klasy IIIa, a także II oraz IIIb⁵).

Wody powierzchniowe

Gmina Sitno położona jest w **zlewni Bugu i Wieprza**. Przez jej teren przepływają dwa główne ciek wodne:

- ❖ Czarny Potok – dopływ rzeki Łabuńki, należący do zlewni Wieprza,
- ❖ Siniocha – dopływ rzeki Huczwy, należący do zlewni Bugu.

Zlewnia Wieprza obejmuje zachodnią część gminy Sitno, a **Czarny Potok** jest osią tego typu powiązania hydrologiczne. Bierze swój początek ze źródła zlokalizowanego na terenie miejscowości Horyszów. Zlewnia Bugu obejmuje południowo – wschodnią część gminy, a klasyfikacja ta wynika z obecności rzeki **Siniochy**, która jest lewobrzeżnym dopływem Huczwy, która stanowi lewobrzeżny dopływ Bugu. Siniocha bierze początek ze źródeł w miejscowości Cześniki. Obie **rzeki są zmeliorowane i uregulowane**, posiadają reżim niwalny. Wezbrania rzek obserwowane są przede wszystkim w okresie wiosennym.

Na terenie gminy występują także **mniejsze bezimienne ciek oraz stawy hodowlane**, z których największy, zlokalizowany w miejscowości Stabrow, zajmuje powierzchnię 18 arów.

⁵ Strona internetowa PAN Oddział w Lublinie, http://www.pan-ol.lublin.pl/biul_7/art_707.htm.

Obszary leśne

Lasy i obszary leśne zajmują powierzchnię 1 259 ha, w tym 710 ha jest własnością publiczną i znajduje się w zarządzie PGL Lasy Państwowe. Pod względem zróżnicowania typów siedlisk leśnych przeważają tutaj grądy i dąbrowy świetliste. Wyraźnie zauważalna jest niska lesistość gminy, której wskaźnik wynosi zaledwie **11,2%**. Wartość ta jest ponad dwukrotnie niższa od średniej powiatu zamojskiego (23,2%) i Lubelszczyzny (23,2%).

Tabela 2.1. Powierzchnia gruntów leśnych w hektarach (stan na 31 grudnia 2014 roku).

JST	Powierzchnia gruntów leśnych ogółem	Grunty leśne publiczne			Grunty leśne prywatne	Lesistość (w %)
		ogółem	Skarb Państwa	zarząd Lasów Państwowych		
Gmina Sitno	1259,11	710,53	710,53	708,46	548,58	11,2
POWIAT ZAMOJSKI	43898,05	22810,82	22665,54	14498,81	21087,23	23,2
WOJEWÓDZTWO	591425,92	353328,10	351982,32	335840,51	238097,82	23,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Na opisywanym terenie znajdują się również niewielkie zadrzewienia śródpolne, przydrożne i siedliska rolnicze, a także pozostałości parków podworskich, które pozytywnie wpływają na krajobraz gminy.

Obszary chronione

Najważniejszą formą ochrony przyrody na terenie Gminy Sitno jest **Skierbieszowski Park Krajobrazowy**, który swym zasięgiem obejmuje również gminy: Izbica, Kraśniczyn, Krasnystaw, Grabowiec, Miączyn, Sitno, Stary Zamość i Skierbieszów. Jego powierzchnia wynosi 35488 ha, a powierzchnia otuliny 12479 ha. Celem powołania parku było zachowanie unikatowych walorów przyrodniczych, historycznych, kulturowych i krajobrazowych Działów Grabowieckich, najwyższej części Wyżyny Lubelskiej (190 - 313 m n.p.m.), a także siedlisk muraw kserotermicznych i lasów bukowych przy północno-wschodniej granicy ich gromadnego występowania (wraz z charakterystyczną dla nich florą i fauną).

Głównym walorem krajobrazu Skierbieszowskiego Parku Krajobrazowego jest falisto-pagórkowata rzeźba terenu z systemem głębokich wąwozów, wytworzonych w grubej (miejscami na kilkanaście metrów) warstwie lessu, widoczna niemal na całym obszarze. Przebiegają tędy trzy znakowane szlaki piesze: *Szlak po działach Grabowieckich*, *Szlak Ariański* oraz *Szlak Tadeusza Kościuszki*. Okolica jest idealnym miejscem do uprawiania turystyki rowerowej⁶.

⁶ Oficjalna strona internetowa Zespołu Lubelskich Parków Krajobrazowych, http://www.parki.lubelskie.pl/parki_krajobrazowe/skierbieszowski.html.

Na obszarze zlokalizowane są obiekty zakwalifikowane zaliczone do wspólnego systemu obszarów objętych ochroną przyrody – **Natura 2000**. Celem utworzenia tej sieci było zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Znajdują się tutaj dwa **Obszary Specjalnej Ochrony Siedlisk (SOO)**: *Dolina Górnej Siniochy* i *Kornelówka*. Krótka ich charakterystyka przedstawiona została w poniższych zestawieniach.

Tabela 2.2. Specjalny obszar ochrony siedlisk *Dolina Górnej Siniochy*.

Nazwa obszaru	Dolina Górnej Siniochy
Kod obszaru	PLH060086
Forma ochrony w ramach sieci Natura 2000	Specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa)
Powierzchnia	597 ha
Opis	Ostoją obejmuje rozległy górny odcinek doliny rzeki Siniochy, dopływu Huczwy: od Cześnik (na zachodzie) do wsi Kotlice (na wschodzie) i Miaczyn (na północy). Występują tu liczne źródła zasilające zmeliorowane łąki. W dolinie zlokalizowane są niewielkie wzniesienia (grądziki). W obrębie kompleksu łąk zachowały się niewielkie płyty łąk trzęślicowych <i>Molinietum medioeuropeum</i> oraz niewielki płat młaki niekoturzykowej z marzycą rudą <i>Schoenetum ferruginei</i>. Obszar rozległych torfowisk w większości użytkowany jest ekstensywnie (łąki kośne, eksploatacja torfu). W obrębie łąk bardzo licznie występuje starodub łąkowy <i>Ostericum palustre</i>. Jego populacja szacowana jest na 10 000 - 15 000 osobników. Powierzchnia siedlisk jest wprawdzie niewielka, ale występujące tutaj młaki niekoturzykowe z marzycą rudą <i>Schoeneus ferrugines</i> są bardzo rzadkie. Stanowisko zapełnia lukę geograficzną w rozmieszczeniu tej odmiany siedliska. Występują tu również liczne rzadkie i chronione gatunki roślin. Z bezkręgowców stwierdzono występowanie 4 gatunków motyli zagrożonych wg. IUCN lub zamieszczonych w Konwencji Berneńskiej: <i>Maculinea telejus</i>, <i>Maculinea nausitous</i>, <i>Lycaena dispar</i> i <i>Lycaena helle</i>.

Źródło: <http://obszary.natura2000.org.pl/index.php?s=obszar&id=670>.

Tabela 2.3. Specjalny obszar ochrony siedlisk Kornelówka.

Nazwa obszaru	Kornelówka
Kod obszaru:	PLH060091
Forma ochrony w ramach sieci Natura 2000	Specjalny obszar ochrony siedlisk (Dyrektywa Siedliskowa)
Powierzchnia	28,6 ha
Opis	Obszar stanowi niewielki, śródpolny las liściasty o powierzchni około 27 ha, zlokalizowany na wzniesieniach lessowo-kredowych Działów Grabowieckich, na północ od Zamościa przy miejscowości Kornelówka. W całości należy do prywatnych właścicieli. Dominują w nim dęby, graby i buki - stanowiąc siedlisko zagrożone w skali Europy - grąd subkontynentalny. Średnia wieku drzewostanów przekracza 50 lat, przy czym w składzie drzewostanu jest dość dużo drzew wiekowych – głównie dębów i buków. Otoczenie lasu stanowią intensywnie użytkowane pola uprawne. Osobliwością ostoi jest jedno z największych znanych na Lubelszczyźnie stanowisk jelonka rogowca, którego populację z grubsza oszacowano na około 50 osobników. W uzupełnieniu wartości obszaru, całość ostoi stanowią grądy subkontynentalne, które są w obszarze dobrze wykształcone.

Źródło: <http://obszary.natura2000.org.pl/index.php?s=obszar&id=939>.

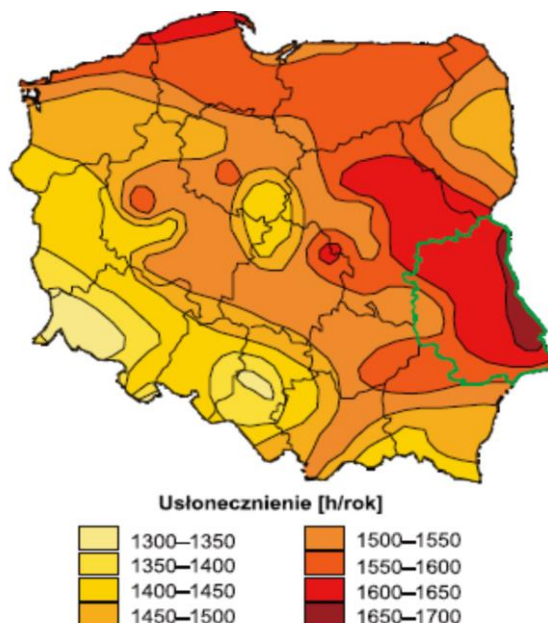
Na omawianym terenie występuje również pomnik przyrody w formie zespołu drzew (6 jesionów wyniosłych i 2 lipy drobnolistne), który zlokalizowany jest w parku pałacowym w Sitnie⁷.

Głównymi atutami środowiska przyrodniczego Gminy Sitno są **wysokie walory krajobrazowe**, wiążące się z obecnością specyficznych obszarów leśnych, wód powierzchniowych oraz urozmaicona rzeźba. Teren ten wyróżnia się **zróżnicowaniem siedliskowym** i **bioróżnorodnością**. Występują tu obszary i obiekty przyrodnicze cenne nie tylko w skali regionalnej i krajowej, ale i międzynarodowej.

Nasłonecznienie

Gmina Sitno położona jest na obszarze, na którym panują jedne z najkorzystniejszych w **skali całego kraju warunki do rozwoju energetyki słonecznej**. Kluczowe znaczenie w aspekcie możliwości wykorzystania energii słonecznej posiadają: uśłonecznienie i natężenie promieniowania słonecznego. **Suma uśłonecznienia rzeczywistego** na omawianym obszarze kształtuje się na poziomie **1500–1700** godzin w ciągu roku.

Ryc. 2.3. Średnie roczne sumy uśłonecznienia (w godzinach).

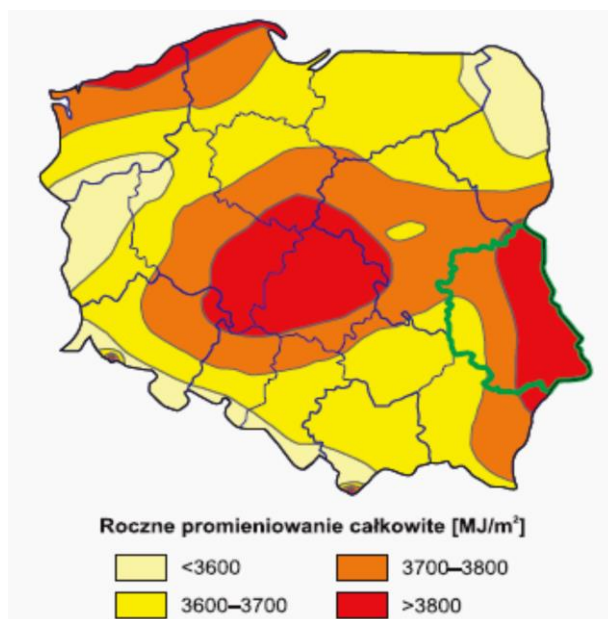

Źródło: Tymiński J., Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w Polsce do 2030 roku. Aspekt energetyczny i ekologiczny. Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa, Warszawa 1997.

⁷ Strona internetowa Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Lublinie, <http://bip.lublin.rdos.gov.pl/rejestr-form-ochrony-przyrody>, stan na dzień 28.07.2015 roku.

Średnie promieniowanie słoneczne całkowite wynosi **10,0–10,25 MJ/m²/d** i zmienia się w ciągu roku w zakresie od 1 MJ/m²/d w grudniu do 23 MJ/m²/d w czerwcu i lipcu. Podkreślić należy, że we wschodniej części Lubelszczyzny (dotyczy to również Gminy Sitno) **średnie roczne całkowite promieniowanie przekracza 3800 MJ/m²**.

Ryc. 2.4. Roczne promieniowanie całkowite w Polsce.

Źródło: Bogdańska B., Zespół aktywności IMiGW, „Energia odnawialna w Polsce”, Warszawa 2002.

Średnie roczne zachmurzenie nieba na Lubelszczyźnie (dotyczy to również Gminy Sitno), jest najniższe w kraju i kształtuje się na poziomie poniżej 65%. O korzystnych warunkach solarnych w omawianym aspekcie świadczy również duży udział promieniowania bezpośredniego (bardziej efektywnego od rozproszonego i łatwiejszego technicznie do wykorzystania) w promieniowaniu całkowitym, wynoszący średniorocznie 52–54%, a w okresie zimowym 40–44%.

Pod względem poziomu dopływu energii słonecznej do powierzchni ziemi, obszar Polski został podzielony na 4 rejony i 2 podrejony. Cała Lubelszczyzna została zaliczona do **rejonu wschodniego (RII)**, gdzie notowane są najwyższe sumy rocznego promieniowania słonecznego z rocznymi **zasobami przekraczającymi 950 kWh/m²**.

Ryc. 2.5. Rejonizacja obszaru Polski pod względem możliwości wykorzystania energii słonecznej.

Źródło: Tymiński J., Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w Polsce do 2030 roku. Aspekt energetyczny i ekologiczny. Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa, Warszawa 1997.

Uwzględniając potencjalną energię użyteczną, należy uzupełnić, iż obszar gminy znajduje się w rejonie, gdzie **roczne sumy promieniowania słonecznego kształtują się na poziomie 950–1020 kWh/m²**. W półroczu letnim potencjalna energia użyteczna, wynosząca 821 kWh/m², jest porównywalna z wybrzeżem (881 kWh/m²), natomiast zimą (260 kWh/m²) jest porównywalna z górami (280 kWh/m²). Obszar ten, podobnie jak i prawie cała Lubelszczyzna, oprócz pasa nadmorskiego, jest uznawany w Polsce za uprzywilejowany pod względem warunków słonecznych (posiadający najlepsze warunki do wykorzystania energii słonecznej).

Tabela 2.4. Średni roczny potencjał energii użytecznej (kWh/m²) dla wartości progowych sumy natężenia promieniowania słonecznego (W/m²) – rejon wschodni RII.

Wartość progowa natężenia (W/m ²)	Rok I–XII (kWh/m ²)	Półrocze letnie IV–IX (kWh/m ²)	Sezon letni VI–VIII (kWh/m ²)	Półrocze zimowe X–III (kWh/m ²)
0	1081	821	461	260
100	1020	791	447	228
200	882	728	414	144
300	-	650	374	-

Źródło: Tymiński J., Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w Polsce do 2030 roku. Aspekt energetyczny i ekologiczny. Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa, Warszawa 1997.

2.2.2. Zagrożenia środowiska

Obszar objęty niniejszym opracowaniem, pod względem wskaźników stanu środowiska naturalnego, zajmuje bardzo wysoką lokatę w kraju i należy do **najczystszych ekologicznie obszarów Polski**. Obserwowany jest jednak szereg zagrożeń środowiska, które przedstawione zostały w dalszej części opracowania. Mają one charakter naturalny lub antropogeniczny. Rodzaj i intensywność zagrożeń wiąże się ze specyfiką obszaru, tj. rozwojem gospodarczym w powiązaniu z warunkami fizyczno - geograficznymi.

Zagrożenia naturalne związane są przede wszystkim ze zjawiskami meteorologicznymi i hydrologicznymi. Zjawiska meteorologiczne to głównie susza glebowa i wynikające stąd duże zagrożenie pożarowe terenów leśnych oraz gwałtowne, huraganowe porywy wiatru i intensywne opady atmosferyczne gradu, deszczu lub śniegu. Zagrożenie pożarowe istnieje na terenie kompleksów leśnych zlokalizowanych na omawianym terenie. Istotnym czynnikiem wpływającym negatywnie na stan gruntów rolnych i leśnych jest erozja, ze szczególnym uwzględnieniem erozji wodnej, której wpływ jest najbardziej widoczny w dolinach rzek oraz erozji wąwozowej. Pozostałe odmiany erozji (np. wietrzna) mają mniejsze znaczenie.

Zagrożenia antropogeniczne dla środowiska naturalnego są efektem działalności człowieka, tj. wykorzystywaniem i przetwarzaniem zasobów. Źródłem presji na środowisko są poszczególne dziedziny gospodarki oraz codzienne bytowanie mieszkańców. Do zagrożeń środowiska związanych z gospodarką komunalną należy zaliczyć:

- ❖ Gospodarkę ściekową - Największe zagrożenie występuje na terenach, charakteryzujących się niskim stopniem skanalizowania lub brakiem instalacji sanitarnych.
- ❖ Gospodarkę odpadami – notuje się niewielką ilość odpadów komunalnych poddawanych procesom odzysku, a główną metodą ich unieszkodliwiania jest składowanie i spalanie w piecach c.o.
- ❖ Emisję zanieczyszczeń powietrza - dużym problemem jest *emisja niska* z ogrzewania indywidualnych domów mieszkalnych (piece c.o.). Znajduje to odzwierciedlenie we wzrostach stężeń dwutlenku siarki i pyłu w powietrzu w sezonie grzewczym⁸.

Przez obszar objęty zasięgiem niniejszego projektu przebiegają drogi, które wykorzystywane są do **przewożenia materiałów niebezpiecznych**

⁸ Strona internetowa Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Lublinie, Raport o stanie środowiska naturalnego województwa lubelskiego w roku 2013, http://www.wios.lublin.pl/tiki-custom_home.php.

zarówno dla środowiska naturalnego, jak i dla mieszkańców. Transport substancji chemicznych stwarza ryzyko awarii, co może doprowadzić do powstania sytuacji zagrożenia. Główne trasy przewozów substancji niebezpiecznych przedstawiają się następująco:

- ❖ droga krajowa nr 74 (do przejścia granicznego w Zosinie),
- ❖ Linia kolejowa nr 65 Hrubieszów (granica państwa z Ukrainą) – Zamość.

Kolejnym typem zagrożenia są **pożary**, a w szczególności pożary obszarów leśnych i łąkowych. Corocznie w wyniku tego typu zdarzeń zniszczeniu ulegają znaczne powierzchnie gruntów.

Powstawanie szkód w środowisku wiąże się także z **wydobywaniem kopalin**, co powoduje powstawanie wyrobisk, zaburzenie stosunków wodnych, zanieczyszczenie powietrza, osiadanie gruntu.

Rolnictwo jest również źródłem odpadów niebezpiecznych (pozostałości po środkach ochrony roślin) oraz zanieczyszczeń obszarowych, będących głównym zagrożeniem dla jakości wód powierzchniowych. Przestrzenna ekspansja intensywnego rolnictwa może doprowadzić do przyrodniczego zubożenia rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Niedostosowanie intensywności i form rolnictwa do warunków przyrodniczych może spowodować aktywizacją erozji wodnej i wietrznej oraz zanieczyszczeniem wód gruntowych.

2.3. Dziedzictwo kulturowe

2.3.1. Tło historyczne

Obszar objęty niniejszym opracowaniem znalazł się w obrębie państwa polskiego w X wieku. Pozostawał wtedy w zasięgu międzynarodowego szlaku handlowego ze wschodu na zachód, wzdłuż którego wybudowano liczne grodziska, określane jako Grody Czerwieńskie. W X - XI wieku stały się one zarówno przyczyną rozkwitu gospodarczego tych terenów, jak i miejscem konfliktów polsko - ruskich.

Ziemie te na trwałe znalazły się w obrębie granic państwa polskiego za panowania Kazimierza Wielkiego. Pod koniec XVI wieku weszły we władanie rodziny Zamoyskich. W czasie wzrostu potęgi i znaczenia rodu (XVI/XVII wiek) przeżywały one rozkwit gospodarczy. W 1580 roku Jan Zamoyski, kanclerz i hetman wielki koronny, założył Zamość, a następnie pierwszą w Polsce ordynację, która objęła swym zasięgiem również obszar dzisiejszej Gminy Sitno. Stała się ona wkrótce centrum kulturowym, handlowym i administracyjnym. Po I rozbiórce Polski ziemie ordynacji znalazły się pod panowaniem austriackim, od 1807 roku

leżały w granicach Księstwa Warszawskiego, a od 1815 do 1918 roku - Królestwa Polskiego.

Szczególnie tragicznym okresem w historii opisywanego obszaru była II wojna światowa. Mieszkańcy wielu miejscowości zostali wysiedleni (np. Boży Dar, Cześniki, Czołki, Jarosławiec, Rozdoły, Stabrów), a w innych wykonywane były masowe egzekucje (Horyszów Polski, Janówka, Kornelówka, Sitno). W czasie okupacji w miejscowości Stanisławka ukrywał się Stefan Wyszyński, późniejszy kardynał i Prymas Polski. Powstały tutaj także oddziały partyzanckie, zakładane przez miejscowych nauczycieli.

W latach 1975 - 1998 Gmina Sitno (do 1954 gmina Nowa Osada) położona była w województwie zamojskim. Według aktualnego podziału administracyjnego zlokalizowana jest na terenie powiatu zamojskiego w województwie lubelskim.

2.3.2. Materialne zasoby kultury

Na dziedzictwo kultury materialnej składają się wszystkie **rzeczowe ślady działalności ludzkiej oraz przeobrażony krajobraz**. Stanowią one niezastąpione źródło wiedzy o życiu i działalności człowieka oraz są nieodnawialnymi zasobami kulturowymi współczesnego społeczeństwa. Nawiązywanie do dziedzictwa kultury materialnej i duchowej wcześniejszych pokoleń to również bogaty potencjał, z którego należy korzystać dla budowania mocnego poczucia przynależności i pogłębiania lokalnej tożsamości.

W Obwieszczeniu Nr 1/2015 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 21 stycznia 2015 roku w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego⁹ umieszczono **obiekty podlegające prawnej ochronie konserwatorskiej** na podstawie ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami¹⁰. Wskazano tam obiekty przedstawione w poniższym zestawieniu.

Tabela 2.5. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego.

L.p.	Miejscowość	Nr	Opis
------	-------------	----	------

⁹ Obwieszczenie Nr 1/2015 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 21 stycznia 2013 roku w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego (Dz. Urz. Woj. Lub. 2015 poz. 195).

¹⁰ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity, Dz. U. z 2014 r. poz. 1446).

		rejestrowy	
1.	Horyszów Polski	A/1598	Dawna cerkiew prawosławna, obecnie kościół rzymskokatolicki parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, cmentarz cerkiewny z ogrodzeniem i drzewostanem
2.	Jarosławiec	A/1456	Rządówka i park krajobrazowy
3.	Nowa Kolonia Horyszów Polski	A/1553	Cmentarz grzebalny wraz z nagrobkami i drzewostanem
4.	Sitno	A/1321	Zespół pałacowo-parkowy: pałac, spichlerz, dwa budynki gospodarcze, park
5.		A/1584	Cmentarz wojenny z I wojny światowej
6.		A/1583	Cmentarz wojenny z I wojny światowej
7.		A/1548	Cmentarz wojenny z I wojny światowej

Źródło: Obwieszczenie Nr 1/2015 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 21 stycznia 2013 roku w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego (Dz. Urz. Woj. Lub. 2015 poz. 195).

Stan techniczny powyższych obiektów jest zróżnicowany. Należy jednak uznać, iż większość z nich wymaga konserwacji i remontów. Działania w tym zakresie mogą napotkać **bariery** dotyczące:

- ❖ różnej struktury własności obiektów lub nieuregulowanych stosunków własnościowych,
- ❖ ograniczonych środków finansowych na odnawianie zabytków dystrybuowanych na poziomie centralnym,
- ❖ ograniczonych zasobów finansowych gminy, czego bezpośrednią konsekwencją jest realizacja tylko najważniejszych potrzeb mieszkańców, np. infrastruktura techniczna i społeczna. Sytuacja ta powoduje permanentny brak pieniędzy na kosztowną konserwację zabytków.
- ❖ powszechnego niedoceniań roli dziedzictwa kulturowego w stymulowaniu rozwoju społeczno – gospodarczego.

Na terenie gminy zlokalizowane są również inne obiekty zabytkowe, wśród których na szczególną uwagę zasługują **figury, kapliczki i krzyże przydrożne**. Znaczna część z nich (11 sztuk) została wyremontowana poprzez realizację projektu pn. *Roboty konserwacyjne, renowacyjne i modernizacyjne lokalnych miejsc pamięci i kultu religijnego - zahamowanie degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy ich stanu zachowania na terenie Gminy Sitno*, współfinansowanego w ramach Działania 413 Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju objętego PROW na lata 2007-2013.

Na oddzielną uwagę zasługują **stanowiska archeologiczne**. Na terenie Gminy Sitno stwierdzono obecność ok. 200 pozostałości osadnictwa prehistorycznego. W większości są to stanowiska powierzchniowe, odkryte podczas badań w ramach tzw. Archeologicznego Zdjęcia Polski¹¹. Na uwagę zasługują dwa stanowiska kurhanowe z Kolonii Sitno i Rozdołów,

¹¹ Konopka M. (red.), Archeologiczne Zdjęcie Polski, Warszawa 1981.

które zostały wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Tabela 2.6. Wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

L.p.	Miejscowość	Nr rejestrowy	Opis
1.	Kolonia Sitno	C/147	Stanowisko archeologiczne nr 4 (kurhan)
2.	Rozdoły i Kolonia Sitno	C/146	Cmentarzisko kurhanowe (stanowisko archeologiczne nr 2)

Źródło: Obwieszczenie Nr 1/2015 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 21 stycznia 2013 roku w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego (Dz. Urz. Woj. Lub. 2015 poz. 195).

2.3.3. Niematerialne zasoby kultury

Znaczenie terminu *niematerialne dziedzictwo kulturowe* oparte jest na definicji przyjętej przez UNESCO w Konwencji z 2003 roku w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Konwencji określa niematerialne dziedzictwo kulturowe jako:

praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju¹².

W tym samym artykule cytowanej Konwencji UNESCO precyzuje pięć domen (dziedzin), w których szczególnie wyraźnie przejawia się to dziedzictwo. Zjawiska mogą należeć do jednej lub nawet do wszystkich domen jednocześnie. Są to:

¹² Art. 2. Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 roku, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20111721018>.

- ❖ **Tradycje i przekazy ustne**, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego - domena obejmuje olbrzymią ilość różnorodnych ustnych środków wyrazu, m.in. przysłowia, zagadki, opowieści, rymowanki, legendy, mity, poematy i pieśni epickie, zaklęcia, modlitwy, śpiewy, recytacje, przedstawienia dramatyczne i inne. Zjawiska z zakresu tradycji i przekazów ustnych przenoszą wiedzę, wartości kulturowe i społeczne oraz tworzą pamięć zbiorową.
- ❖ **Sztuki widowiskowe** - domena obejmuje muzykę wokálną i instrumentalną, taniec, teatr, pantomimę, poezję śpiewaną, widowiska i wiele innych zjawisk. Łączą formy ekspresji kulturowej będące wyrazem ludzkiej kreatywności, które można znaleźć również w innych dziedzinach niematerialnego dziedzictwa kulturowego.
- ❖ **Zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne** - domena obejmuje praktyki, które organizują życie społeczeństw i grup i są wspólne i istotne dla wielu spośród ich członków. Mają fundamentalne znaczenie, ponieważ potwierdzają tożsamość tych, którzy je praktykują.
- ❖ **Wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata** - obejmują wiedzę, tzw. *know-how*, a także umiejętności, praktyki i wyobrażenia rozwinięte wśród społeczeństw poprzez ich interakcję ze środowiskiem naturalnym. Sposoby postrzegania wszechświata mogą wyrażać się w języku, tradycjach ustnych, uczuciu przywiązania do konkretnego miejsca, wspomnieniach, duchowości czy światopoglądzie. Wpływają w dużej mierze na wyznawane wartości i przekonania i leżą u podstaw wielu zwyczajów i tradycji kulturowych. Te z kolei są kształtowane przez środowisko naturalne i świat, który otacza daną wspólnotę.
- ❖ **Umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym** - rzemiosło tradycyjne stanowi być może najbardziej materialny przejaw niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Działania na rzecz ochrony tego typu dziedzictwa nie powinny skupiać się na zabezpieczaniu wykonywanych przedmiotów, ale na zachęcaniu rzemieślników, aby kontynuowali swoją pracę i przekazywali umiejętności i wiedzę swoim następcom, zwłaszcza w obrębie własnych społeczności.

Zadania z obszaru dokumentowania, utrwalania i udostępniania zasobów kultury niematerialnej realizowane są na **różnych poziomach instytucjonalnych**. W Gminie Sitno podmiotem wyspecjalizowanym w świadczeniu usług kultury jest **Centrum Kultury z Biblioteką w Sitnie (CK)**, które prowadzi wielokierunkową działalność w zakresie rozwijania i zaspokajania potrzeb kulturalnych mieszkańców. Do jego podstawowych

zadań należy utrwalanie i upowszechnianie lokalnego dziedzictwa kulturowego, a także krzewienie miejscowego folkloru i rękodzieła artystycznego. Podmiot ten zajmuje się również organizacją licznych wydarzeń kulturalnych opartych na miejscowych zasobach kulturowych. Przy Centrum Kultury działają: Młodzieżowa Orkiestra Dęta, Chór *Wiarus*, zespół *Kornelki* oraz Ludowy Zespół Śpiewaczy *Kajetanie*. Grupy uczestniczą w miejscowych uroczystościach, a także reprezentują gminę na zewnątrz. Placówka zrzesza również twórców ludowych, którzy zajmują się pisankarstwem, koronkarstwem, haftem, produkcją palm wielkanocnych oraz stroików świątecznych i ozdób choinkowych. Ich twórczość znana jest miłośnikom i kolekcjonerom sztuki ludowej¹³.

Ważną funkcję pełnią różnego rodzaju **lokalne organizacje pozarządowe** wśród których należy wskazać Stowarzyszenie Społeczno - Kulturalne „Nad Czarnym Potokiem”, Stowarzyszenie Rozwoju i Promocji Gminy Sitno, Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych, Stowarzyszenie *Faktoria* Talentów. Na terenie gminy ma też swoją siedzibę Lokalna Grupa Działania *Ziemia Zamojska*, która zarządza środkami finansowymi z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich. Podmiot ten był inicjatorem wielu działań o charakterze kulturowym, pośredniczył również w pozyskaniu środków finansowych na realizację projektów wspierających rozwój i utrwalanie miejscowych zasobów kultury duchowej i materialnej. Podkreślić należy dużą aktywność **14 Kół Gospodyń Wiejskich**, działających na terenie następujących miejscowości: Boży Dar, Cześniki, Cześniki Kolonia Górna, Cześniki Kolonia Dolna, Czołki, Horyszów Polski, Jarosławiec Górny, Jarosławiec, Jarosławiec Dolny, Kolonia Sitno, Kornelówka, Stanisławka, Stabrow, Sitno.

Dużą rolę w promowaniu i udostępnianiu lokalnego dziedzictwa kultury niematerialnej odgrywają też **Ochotnicze Straże Pożarne**, które reprezentowane są przez 10 jednostek. Są one nieodłącznym elementem krajobrazu kulturowego polskiej wsi.

Trudno jest przecenić rolę wskazanych powyżej podmiotów w działaniach mających na celu zachowanie lokalnych tradycji i zwyczajów. Ich aktywność ma bezpośredni związek z:

- ❖ gromadzeniem zasobów kultury niematerialnej (pieśni, przyśpiewki, poezja ludowa, zwyczaje i obrzędy itp.),
- ❖ utrwalaniem tych zasobów w formie audio i video (elementy digitalizacji zasobów kultury),
- ❖ prezentowaniem lokalnej kultury podczas bezpośrednich spotkań z publicznością,
- ❖ przekazywaniem lokalnej tradycji następnemu pokoleniu.

¹³ Opracowano na podstawie informacji przekazanych przez Centrum Kultury z Biblioteką w Sitnie

2.4. Zasoby ludzkie

2.4.1. Procesy demograficzne

Pod koniec 2014 roku **na obszarze objętym niniejszym opracowaniem zamieszkiwało łącznie 6801 osób**, w tym 3408 kobiet (50,1%). Stanowiło to 6,2% mieszkańców powiatu zamojskiego. **Gęstość zaludnienia wynosiła 61 osób/ km²** i była nieco wyższa od średniej powiatowej (58 osób/ km²) i zdecydowanie niższa od średniej wojewódzkiej (85 osób/ km²). Rozkład płci był niższy od wartości wyliczonej dla powiatu i województwa i osiągał poziom 100 kobiet/ 100 mężczyzn. Z demograficznego punktu widzenia, wartość ta jest niekorzystna i wpływa negatywnie na przyrost naturalny.

Tabela 2.7. Ludność Gminy Sitno (31.12.2014).

JST	Ludność				Kobiety na 100 mężczyzn
	ogółem	mężczyźni	kobiety	na 1 km ²	
Gmina Sitno	6801	3393	3408	61	100
POWIAT ZAMOJSKI	108777	53538	55239	58	103
WOJEWÓDZTWO	2147746	1040990	1106756	85	106

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

W latach 2010 – 2014 **liczba mieszkańców zmniejszyła się o 72 osoby**, co pozwala określić dynamikę tego negatywnego zjawiska na poziomie ok. -1% w ciągu ostatnich pięciu lat (powiat: -1,1%, województwo: -1,4%).

Tabela 2.8. Zmiany liczby mieszkańców Gminy Sitno w latach 2010 – 2014 (stan na 31 grudnia).

JST	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014
Gmina Sitno	6873	6842	6861	6855	6801
POWIAT ZAMOJSKI	110070	109680	109522	109198	108777
WOJEWÓDZTWO	2178611	2171857	2165651	2156150	2147746

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Od kilki lat na terenie gminy **notowany jest ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego**, w roku 2014 osiągnął on wartość: -0,6 na 1000 osób ludności. Zauważyć należy jednak fakt, iż natężenie tego zjawiska jest zdecydowanie mniejsze niż w powiecie (-3,6) oraz województwie (-1,1).

Tabela 2.9. Przyrost naturalny mieszkańców Gminy Sitno (stan na 31 grudnia 2014 roku).

JST	Przyrost naturalny			Przyrost naturalny na 1000 ludności
	ogółem	mężczyźni	kobiety	
Gmina Sitno	-4	-4	0	-0,6
POWIAT ZAMOJSKI	-388	-236	-152	-3,6
WOJEWÓDZTWO	-2279	-1548	-731	-1,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Na terenie gminy obserwowane jest również **ujemne saldo migracji**, które w 2014 roku osiągnęło wartość: -4,12 na 1000 osób ludności (powiat -1,17, województwo: -2,39). Wskaźnik salda migracji od kilku lat posiada ujemne ukierunkowanie i tendencja ta wydaje się być trwała.

Tabela 2.10. Saldo migracji mieszkańców Gminy Sitno (stan na 31 grudnia 2014 roku).

JST	Saldo migracji wewnętrznych			Saldo migracji zagranicznych		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
Gmina Sitno	-28	-9	-19	0	1	-1
POWIAT ZAMOJSKI	-127	-41	-86	-38	-16	-22
WOJEWÓDZTWO	-5125	-2308	-2817	-635	-315	-320

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Struktura wiekowa mieszkańców Gminy Sitno przedstawiała się następująco:

- ❖ wiek przedprodukcyjny: 18,5%,
- ❖ wiek produkcyjny: 64,5%,
- ❖ wiek poprodukcyjny: 17,0%.

Powyższe wartości w grupie osób w wieku przedprodukcyjnym (18,5) zbliżone są do danych powiatowych (18,1) i wojewódzkich (18,1). Natomiast zdecydowanie korzystniej na tle powiatu i regionu przedstawia się sytuacja w grupie osób w wieku produkcyjnym (64,5%), a także w wieku poprodukcyjnym (17,0%).

Tabela 2.11. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w liczbie ludności ogółem (stan na 31 grudnia 2014 roku).

JST	Wiek przedprodukcyjny (14 lat i mniej)	Wiek produkcyjny (15-59 lat kobiety, 15-64 lata mężczyźni)	Wiek poprodukcyjny (od 60 roku kobiety, od 65 roku mężczyźni)
	%	%	%
Gmina Sitno	18,5	64,5	17,0
POWIAT ZAMOJSKI	18,1	61,9	20,0
WOJEWÓDZTWO	18,1	62,4	19,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Powyższy wniosek potwierdza analiza zmian wskaźnika obciążenia demograficznego (ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym), która jednoznacznie potwierdza korzystniejszą strukturę wiekową mieszkańców Gminy Sitno w stosunku do wartości określonych dla powiatu i województwa.

Tabela 2.12. Zmiany wskaźnika obciążenia demograficznego w latach 2010 – 2014.

JST	Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym				
	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014
Gmina Sitno	25,0	25,3	25,0	25,4	26,4
POWIAT ZAMOJSKI	31,3	31,6	31,6	31,8	32,3
WOJEWÓDZTWO	27,7	28,4	29,2	30,2	31,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Na obszarze objętym niniejszym opracowaniem obserwowane są negatywne zjawiska demograficzne, które są charakterystyczne dla całej Lubelszczyzny. W ciągu ostatnich lat widoczne jest stałe zmniejszanie się liczby mieszkańców na skutek ujemnego przyrostu naturalnego oraz migracji zewnętrznych. Wyraźnie widoczne jest *starzenie się* społeczeństwa, co jest bezpośrednio związane z *nadwyżką* zgonów w stosunku do urodzeń, a także wyjazdami osób młodych w poszukiwaniu lepszych warunków pracy i zamieszkania. Należy podkreślić, iż w przypadku Gminy Sitno wskazane zjawiska demograficzne mają w większości przypadków mniejsze natężenie od średniej powiatowej i wojewódzkiej.

2.4.2. Pomoc społeczna

Podstawowym podmiotem świadczącym usługi w zakresie pomocy społecznej na terenie Gminy Sitno jest **Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Sitnie**. Jego podstawowym zadaniem jest rozwiązywanie problemów społecznych przy ścisłej współpracy z gminnymi, wojewódzkimi, a także rządowymi służbami społecznymi i organizacjami pozarządowymi. W 2014 roku w placówce zatrudnionych było 9 pracowników w wymiarze 8,5 etatu, co spełnia wymogi określone w art. 110 ust. 11 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej¹⁴.

W 2014 roku GOPS realizował różnego typu świadczenia, z których skorzystało 285 rodzin, w tym 1022 osoby, co stanowiło 14,8% wszystkich mieszkańców gminy. Udzielane one były w następującym zakresie:

- ❖ świadczenia finansowe: 253 rodziny,
- ❖ praca socjalna (wyłącznie): 32 rodziny.

Wśród podstawowych form wsparcia w analizowanym okresie należy wymienić: zasiłki celowe, okresowe, stałe, specjalne celowe oraz świadczenia w formie posiłków dla dzieci w szkołach, a także świadczenie pracy socjalnej. Przyczynami korzystania ze świadczeń pomocy społecznej były:

- ❖ ubóstwo: 154 rodziny,
- ❖ bezrobocie: 129 rodzin,
- ❖ niepełnosprawność: 106 rodzin,

¹⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz.U. z 2015 r., poz. 163.

- ❖ długotrwała lub ciężka choroba: 61 rodzin,
- ❖ potrzeba ochrony macierzyństwa: 44 rodziny,
- ❖ bezradność w sprawach opiekuńczo – wychowawczych: 35 rodzin, w tym 10 rodzin niepełnych i 4 rodziny wielodzietne,
- ❖ alkoholizm: 6 rodzin,
- ❖ bezdomność: 5 osób,
- ❖ trudności w przystosowaniu się do życia po opuszczeniu zakładu karnego: 4 rodziny,
- ❖ przemoc w rodzinie: 2 rodziny,
- ❖ sieroctwo: 1 osoba¹⁵.

Analiza beneficjentów pomocy społecznej na przestrzeni ostatnich pięciu lat wskazuje, że ich liczba od roku 2011 stale się zwiększa. Dotyczy to zarówno wskaźników dotyczących liczby osób objętych wsparciem, jak i udział osób objętych pomocą społeczną w ogólnej liczbie mieszkańców gminy.

Tabela 2.13. Beneficjenci pomocy społecznej w latach 2010 – 2014.

	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013	Rok 2014
Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej (ogółem)	299	226	266	264	285
Liczba członków rodzin korzystających z pomocy społecznej (ogółem)	1321	882	966	979	1022
Udział osób objętych pomocą społeczną w ogólnej liczbie mieszkańców gminy (%)	18,87	13,60	12,60	13,99	14,80

Źródło: Informacja Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sitnie.

GOPS od 2008 roku realizuje **projekt systemowy pn. *Im więcej tym lepiej***, który współfinansowany jest ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach PO Kapitał ludzki. Skierowany jest do osób bezrobotnych i rolników w wieku aktywności zawodowej od 19 do 60 roku życia, korzystających ze świadczeń pomocy społecznej i zagrożonych wykluczeniem społecznym. W ramach otrzymanych środków w latach 2008-2014 (kwota 1034121,79 zł) zrealizowano warsztaty psychologiczne i aktywizujące beneficjentów na rynku pracy oraz zorganizowano kursy i warsztaty zawodowe. Do roku końca roku 2014 w projekcie wzięło udział 93 osoby. Ponadto zatrudniono trzech pracowników socjalnych w wymiarze 2,6 etatu, a także doposażono ośrodek w sprzęt komputerowy oraz meble biurowe.

Placówka uczestniczyła również w **wieloletnim programie *Pomoc państwa w zakresie dożywiania na lata 2014–2020***. Ze wsparcia w formie posiłków w szkole dotychczas skorzystało 307 dzieci,

¹⁵ Informacja Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Sitnie.

a dodatkowo 93 rodzinom udzielono zasiłków celowych na zakup posiłku lub żywności.

Należy podkreślić dużą aktywność GOPS w zakresie realizacji zadań ustawowych, w tym pozyskiwania dodatkowych środków finansowych oraz rozszerzania form wsparcia. Poglębiające się jednak na terenie gminy problemy społeczne stawiają przed placówką nowe wyzwania, które będą wymagały dodatkowych nakładów finansowych.

2.4.3. Bezrobocie

Na koniec 2014 roku na terenie Gminy Sitno zarejestrowanych było **404 bezrobotnych**, w tym 193 kobiety (47,7%). Stanowiło to niewiele ponad 6% wszystkich bezrobotnych na terenie powiatu ujętych w ewidencji PUP w Zamościu. Należy zauważyć, iż problem kobiet bezrobotnych w gminie ma nieco większe natężenie niż obserwowane w skali powiatu, gdzie wskaźnik ich udziału w analizowanej grupie wynosi 46,9%. W analizowanym okresie na terenie gminy było 19 osób, w tym 9 kobiet uprawnionych do zasiłku.

Tabela 2.14. Bezrobotni zarejestrowani wg płci (stan na 31.12.2014).

JST	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	<i>osoby</i>		
Gmina Sitno	404	211	193
POWIAT	6453	3426	3027
WOJEWÓDZTWO	116869	60553	56316

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Przedstawiona powyżej ewidencja nie oddaje w pełni skali bezrobocia na terenie gminy. Występuje tutaj również problem ukrytego bezrobocia, a także nieewidencjonowane zatrudnienie, tzw. *praca dorywcza*. Związane jest to głównie z przyjętymi negatywnymi wzorcami zachowań w rodzinie, brakiem odpowiedzialności za swoją przyszłość, niskim poziomem wykształcenia, niewielką świadomością społeczną, a także niechęcią do dążenia do zmiany swojej sytuacji.

W roku 2014 udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wynosił dla gminy 9,2%. Zauważyć należy, iż w rozkładzie płciowym wskaźnik ten przyjmował wartość większą o 0,9% wśród kobiet niż wśród mężczyzn. Analizowane na terenie gminy zjawisko posiada zbliżone natężenie do obserwowanego na terenie powiatu (9,6%), jest natomiast mniej korzystne od parametrów wyliczonych dla województwa lubelskiego (8,7%). Na tej podstawie należy ocenić, iż stopa bezrobocia w Gminie Sitno przyjmuje wartości zbliżone dla wskaźnika

powiatowego, który wynosi 14,7¹⁶ i jest zdecydowanie wyższa od średniej wojewódzkiej (12,7)¹⁷.

Tabela 2.15. Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg płci (stan na 31.12.2014).

JST	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	w procentach		
Gmina Sitno	9,2	8,8	9,7
POWIAT	9,6	9,4	9,9
WOJEWÓDZTWO	8,7	8,5	9,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Analiza zmiany wskaźnika udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg płci w latach 2010 – 2014 wskazuje na stale pogłębiające się bezrobocie, zarówno w skali gminnej, jak i powiatowej oraz regionalnej. Ta zbieżność tendencji potwierdza, że jest to problem strukturalny, wymagający pilnej interwencji na wszystkich poziomach instytucjonalnych, gospodarczych i społecznych.

Tabela 2.16. Zmiany wskaźnika udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg płci w latach 2010 - 2014.

JST	2010	2011	2012	2013	2014
	w procentach				
Gmina Sitno	8,6	8,1	10,4	10,4	9,2
POWIAT	9,4	9,4	10,7	10,7	9,6
WOJEWÓDZTWO	8,7	8,9	9,6	9,9	9,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

2.5. Warunki życia mieszkańców

2.5.1. Oświata

Przedszkola

Funkcjonują tutaj dwie samodzielne placówki przedszkolne: Przedszkole Samorządowe w Sitnie oraz Przedszkole w Jarosławcu, których organem założycielskim jest gmina. Ponadto oddziały przedszkolne znajdują się przy szkołach podstawowych w Cześnikach, Horyszowie Polskim, Kolonii Sitno i Kornelówce, które prowadzone są przez lokalne stowarzyszenie. Wszystkie placówki dysponują niewystarczającą liczbą miejsc w stosunku do zapotrzebowania. Część z nich wymaga adaptacji dodatkowych

¹⁶ Informacja GUS, Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

¹⁷ Tamże.

pomieszczeń, a wszystkie potrzebują uzupełnienia wyposażenia i zakupu pomocy dydaktycznych.

Szkoły podstawowe

Na terenie Gminy Sitno funkcjonuje **sześć szkół podstawowych**, do których w roku szkolnym 2013/ 2014 uczęszczało 408 uczniów. W zakresie organizacji systemu oświaty występuje tutaj zróżnicowanie pod względem organów prowadzących poszczególne placówki. **Dwie szkoły prowadzone są przez gminę**: Szkoła Podstawowa im. Wandy Popławskiej w Sitnie i Szkoła Podstawowa im. Marii Dąbrowskiej w Jarosławcu, natomiast **cztery pozostałe zarządzane są przez Stowarzyszenie**. Należą do nich: Szkoła Podstawowa w Cześnikach, Szkoła Podstawowa im. Stanisławy Baj w Horyszowie Polskim, Szkoła Podstawowa w Kolonii Sitno, Zespół Szkół w Kornelówce. Należy zauważyć, iż taki podział jest wyjątkowy w skali Lubelszczyzny i potwierdza dużą aktywność społeczności lokalnej.

Tabela 2.17. Szkoły podstawowe w Gminie Sitno.

Placówki szkolne ogółem	Oddziały w szkołach	Uczniowie	Absolwenci
6	37	408	64

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Rozkład procentowy uczniów pobierających naukę we wskazanych formułach organizacyjnych przedstawiał się następująco:

- ❖ szkoły publiczne prowadzone przez gminę: 241 uczniów (59%),
- ❖ szkoły niepubliczne prowadzone przez stowarzyszenie: 167 uczniów (41%).

Tabela 2.18. Podział szkół ze względu na organ prowadzący.

Szkoły prowadzone przez gminę			Szkoły prowadzone przez organizacje społeczne i stowarzyszenia		
ogółem	oddziały w szkołach	uczniowie	ogółem	oddziały w szkołach	uczniowie
2	14	241	4	23	167

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Analiza liczby uczniów na przestrzeni ostatnich pięciu lat wskazuje, że ich **liczba w szkołach podstawowych utrzymuje się na zbliżonym poziomie**, ulegając nieznacznym zmianom w poszczególnych latach szkolnych.

Tabela 2.19. Uczniowie w szkołach podstawowych w latach 2009 - 2013

Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013
428	410	407	396	408

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Gimnazja

Funkcjonuje tutaj **dwa gimnazja**, które prowadzone są przez gminę: Gimnazjum im. kardynała Stefana Wyszyńskiego w Sitnie oraz Gimnazjum im. hetmana Jana Zamoyskiego w Jarosławcu. W roku szkolnym 2013/2014 w dziewięciu oddziałach naukę pobierało 225 uczniów, w tym absolwenci stanowili 77 osób.

Tabela 2.20. Gimnazja w Gminie Sitno.

Placówki szkolne ogółem	Oddziały w szkołach	Uczniowie	Absolwenci
2	9	225	77

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Na przestrzeni ostatnich pięciu lat zauważalne jest wyraźne **zmniejszanie się liczby uczniów gimnazjów**. Jest to efektem zarówno niekorzystnych procesów demograficznych, jak i zaostrzającej się konkurencji. Zjawisko to jest szczególnie widoczne w gminach położonych w pobliżu ośrodków miejskich. Wpływa to negatywnie na budżety gmin wiejskich, gdyż utrata uczniów związana jest również ze zmniejszeniem subwencji oświatowej na działalność placówek szkolnych.

Tabela 2.21. Uczniowie w gimnazjach w latach 2009 - 2013

Rok 2009	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012	Rok 2013
304	268	249	240	225

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Do najważniejszych potrzeb inwestycyjnych w obiektach szkolnych funkcjonujących na terenie Gminy Sitno należy zaliczyć:

- ❖ termomodernizację (wymiana okien i dachów, ocieplenie ścian),
- ❖ wymianę źródeł ciepła,
- ❖ remonty instalacji wewnętrznych,
- ❖ adaptację pomieszczeń na nowe klasy.

Centrum edukacji ponadgimnazjalnej i szkolnictwa wyższego dla obszaru Gminy Sitno jest miasto Zamość. Funkcjonuje tam kilkanaście placówek oferujących kształcenie zawodowe i ogólne. Działają tam też uczelnie wyższe, w tym:

- ❖ Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymonowica w Zamościu,
- ❖ Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie Wydział Zamiejscowy w Zamościu,

- ❖ Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna im. Jana Zamoyskiego w Zamościu,
- ❖ Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Zamościu.

Opisaną powyżej ofertę edukacyjną uzupełniają różnego rodzaju placówki szkolne i uczelnie położone w Lublinie, który zaliczany jest do największych centrów uniwersyteckich w kraju. Podkreślić należy, iż obszar objęty niniejszym opracowaniem położony jest w odległości ok. 10 km od stolicy województwa.

2.5.2. Kultura

Główną instytucją kultury działającą na terenie Gminy Sitno jest **Centrum Kultury z Biblioteką w Sitnie**. Powstała ona 1 kwietnia 2014 roku w wyniku połączenia Gminnej Biblioteki Publicznej i Centrum Kultury w Sitnie¹⁸. Jednostka realizuje działania w dziedzinie upowszechniania kultury i czytelnictwa. Zajmuje się również szeroko rozumianą promocją gminy realizowaną w skali powiatowej, regionalnej i krajowej. Do jej podstawowych zadań należy:

- ❖ realizowanie działań w dziedzinie wychowania, edukacji oraz upowszechniania wiedzy i kultury,
- ❖ ochrona tradycji kulturalnych i dziedzictwa kulturowego gminy,
- ❖ upowszechnianie dorobku i osiągnięć instytucji kultury, twórców i zespołów amatorskiego ruchu artystycznego oraz popularyzowanie i promowanie najcenniejszych wartości artystycznych kultury narodowej,
- ❖ prowadzenie działalności wydawniczej i promocyjnej,
- ❖ koordynacja działalności kulturalnej,
- ❖ gromadzenie i udostępnianie informacji oraz dokumentacji dotyczącej prowadzonej działalności¹⁹.

Główna siedziba Centrum w Sitnie znajduje się w specjalnie przygotowanym budynku, w którego skład wchodzi pomieszczenia dydaktyczne, biurowe i rekreacyjne oraz sala widowiskowa. Jednostka zarządza również świetlicami wiejskimi na terenie gminy.

Placówka otacza opieką merytoryczną 14 Kół Gospodyń Wiejskich, prowadzi również zespoły artystyczne, w tym:

- ❖ Młodzieżową Orkiestrę Dętą,
- ❖ Chór *Wiarus, Kornelki* i Ludowy Zespół Śpiewaczy *Kajetanie*,

¹⁸ Uchwała nr XLII/233/2013 Rady Gminy Sitno z dnia 30 grudnia 2013 roku w sprawie połączenia samorządowych instytucji kultury – Gminnej Biblioteki Publicznej w Sitnie i Centrum Kultury w Sitnie, Dz. Urz. Woj. Lub. z 2014 roku, poz. 552.

¹⁹ Tamże, art. § 6, ust. 1.

❖ Zespół Tańca Nowoczesnego *ONTIS*.

W siedzibie Centrum prowadzone są bezpłatne zajęcia fitness, czynna jest siłownia. Placówka dysponuje również pomieszczeniem do treningów tenisa stołowego. W roku 2014 zorganizowano 30 imprez, które obejmowały występy zespołów amatorskich, prelekcje, spotkania, wykłady, imprezy turystyczne i sportowo – rekreacyjne, konkursy i inne. Wzięło w nich udział ok. 3 000 osób.

Usługi w zakresie czytelnictwa realizowane są przez bibliotekę, dwie filie biblioteczne w Horyszowie Polskim oraz Cześnikach oraz punkt biblioteczny w Stanisławce. Dysponują one łącznie księgozbiorem liczącym 11 878 woluminów. Na wysokim poziomie realizowane są usługi związane z rozwojem społeczeństwa informacyjnego. Wszystkie biblioteki udostępniają użytkownikom komputery z dostępem do Internetu. Większość z nich oferuje możliwość podłączenia komputera (urządzenia mobilnego) do Internetu bezprzewodowego na miejscu.

Analiza działalności organizacyjnej i merytorycznej Centrum Kultury z Biblioteką w Sitnie wskazuje na wysoki poziom usług kultury świadczonych na terenie gminy. Natomiast mankamentem jest zróżnicowany stan techniczny świetlic wiejskich, niepełne wyposażenie w media, niezagospodarowane otoczenia (brak placów zabaw i małej architektury) oraz ich niekompletne wyposażenie, co w przyszłości powinno być przedmiotem działań inwestycyjnych gminy.

2.5.3. Sport, rekreacja, turystyka

Na terenie gminy zlokalizowanych jest **kilkanaście obiektów sportowo – rekreacyjnych**, które w większości położone są przy placówkach szkolnych. Zapewnia to ich efektywne wykorzystanie oraz powszechny dostęp. Pełny katalog tych obiektów przedstawiony został w zestawieniu zamieszczonym poniżej.

Tabela 2.22. Obiekty sportowo – rekreacyjne na terenie gminy.

Lokalizacja (miejscowość)	Rodzaj obiektu
Jarosławiec (przy szkole)	sala gimnastyczna
	siłownia zewnętrzna
	boiska „ORLIK”
	plac zabaw
Sitno (przy szkole)	sala gimnastyczna
	boiska
	plac zabaw
	siłownia
Kornelówka (przy szkole)	siłownia zewnętrzna

Horyszów Polski (przy szkole)	boisko
	plac zabaw, siłownia wewnętrzna
	siłownia wewnętrzna
Czeńniki (centrum)	boisko
Czeńniki (przy szkole)	plac zabaw
Kolonia Sitno (przy szkole)	boisko
Czołki (centrum)	plac zabaw, boisko
	boisko
	plac zabaw
	boisko

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji przekazanych przez UG Sitno.

Budowa dwóch ze wskazanych powyżej obiektów, w Jarosławcu i Kolonii Sitno, była współfinansowana w ramach Działania Wdrażanie lokalnych strategii rozwoju dla małych projektów objętego PROW na lata 2007 - 2013.

Stan techniczny infrastruktury sportowo – rekreacyjnej na terenie gminy należy ocenić jako dobry. Wśród podstawowych zadań inwestycyjnych należy wymienić: powiększenie powierzchni niektórych obiektów, budowę ogrodzeń lub parkanów separujących, zainstalowanie zewnętrznych urządzeń treningowych i małej architektury oraz drobne roboty budowlane.

Na omawianym obszarze znajdują się również **elementy infrastruktury turystycznej**. Najważniejszym z nich jest wojewódzki *Szlak po Działach Grabowieckich* (zielony) o długości całkowitej wynoszącej 28 km, który przebiega przez następujące miejscowości: Kornelówka PKS – Łaziska – Suchodębie – Skierbieszów – Las Sitaniecki – Wierzba – Stary Zamość PKS. Przebiega tędy również szlak rowerowy z Zamościa poprzez Łapiguz, Czołki, Sitno, Kolonię Sitno, Janówkę, Rozdoły do Grabowca. Na terenie gminy znajdują się trzy punkty widokowe:

- ❖ Jarosławiec – widok na Dział Grabowiecki,
- ❖ Sitno - widok na zespół pałacowo-parkowy i dolinę rzeki Czarny Potok,
- ❖ Kornelówka Kolonia - punkt widokowy (ok. 280 m n.p.m.) na Skierbieszowski Park Krajobrazowy.

Poziom rozwoju infrastruktury turystycznej, uwzględniając atrakcyjność środowiska i walory kulturowe, należy uznać za niewystarczający. W tym zakresie niezbędne będzie podjęcie działań inwestycyjnych, które umożliwią stworzenie dalszych elementów zaplecza turystycznego, wykorzystujących lokalne zasoby.

2.5.4. Ochrona zdrowia

Podstawową placówką, świadczącą usługi medyczne, na terenie gminy jest **Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Ośrodek Zdrowia**

w **Sitnie**, Jego działalność jest finansowana na podstawie kontraktu z Narodowym Funduszem Zdrowia. Placówka dysponuje następującymi gabinetami:

- ❖ gabinet lekarza podstawowej opieki zdrowotnej,
- ❖ gabinet lekarza rodzinnego (dwa gabinety),
- ❖ gabinet medycyny szkolnej,
- ❖ gabinet pielęgniarki środowiskowej-rodzinnej.

Dużym udogodnieniem dla mieszkańców jest fakt, iż lekarze zatrudnieni w ośrodku zdrowia realizują również wizyty domowe. W roku 2014 udzielono łącznie 22661 porad ambulatoryjnych, co pozwala określić wskaźnik liczby porad na jednego mieszkańca w ciągu roku na poziomie 3,33. Wartość obliczona dla powiatu zamojskiego jest niewiele wyższa i wynosi 3,49. Funkcjonują tutaj **dwa gabinety stomatologiczne** oraz **apteka**, zlokalizowane w miejscowości Sitno.

Porady specjalistyczne świadczone są w pobliskim Zamościu, gdzie działalność prowadzi prawie 40 zakładów opieki zdrowotnej i prywatne gabinety specjalistyczne²⁰. Tam również zlokalizowane są dwa szpitale: Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki im. Papieża Jana Pawła II oraz Zamojski Szpital Niepubliczny Sp. z o.o.

2.5.5. Zasoby mieszkaniowe

Zasoby mieszkaniowe gminy w 2014 roku składały się z **1946 mieszkań**, z czego 1871 stanowiły indywidualne budynki mieszkalne (96,1%). Przeciętna powierzchnia mieszkania wynosiła 99,1m², co znacznie przewyższało podobny wskaźnik wyliczony dla powiatu zamojskiego (89,7m²).

Tabela 2.23. Mieszkania w gminie.

JST	Liczba mieszkań		Izby	Powierzchnia użytkowa mieszkań (razem)	Przeciętna powierzchnia mieszkania
	ogółem	budynki mieszkalne			
Gmina Sitno	1946	1871	8483	192775	99,1
Powiat	36276	33808	143160	3255268	89,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Wyposażenie mieszkań w podstawowe udogodnienia przedstawiało się następująco:

- ❖ łazienka: 76,9% mieszkań,
- ❖ centralne ogrzewanie: 66,8% mieszkań²¹.

Przedstawione powyżej wskaźniki związane są częściowo z dostępnością infrastruktury technicznej na terenie Gminy Sitno, a częściowo

²⁰ Dane GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

²¹ Tamże.

z możliwościami finansowymi bądź preferencjami ich właścicieli. Poziom ten należy uznać za przeciętny w skali powiatu.

W latach 2010 – 2014 na terenie gminy przybyło 69 nowych mieszkań (budownictwo indywidualne), co pozwala określić dynamikę przyrostu nowych mieszkań w ciągu ostatnich pięciu lat na 3,6%. Wartość ta o 0,5% przekracza podobny wskaźnik wyliczony dla powiatu zamojskiego.

Tabela 2.24. Mieszkania oddane do użytku.

2010	2011	2012	2013	2014
w sztukach				
13	15	11	11	19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Należy zauważyć **zróżnicowany stan techniczny budynków mieszkalnych**. Zlokalizowane są tutaj zarówno nowoczesne budynki mieszkalne, jak i stare obiekty, typowe dla budownictwa wiejskiego. Wpływa to bezpośrednio na jakość życia ich mieszkańców, co znajduje odzwierciedlenie w poziomie zdrowia, a także negatywnym oddziaływaniu na środowisko w przypadku obiektów niepodłączonych np. do sieci kanalizacyjnej.

2.5.6. Bezpieczeństwo publiczne

Na terenie gminy działa **posterunek policji z siedzibą w Sitnie**, w którym zatrudnionych jest czterech pracowników. Według statystyk policyjnych do najczęściej popełnianych przestępstw na terenie gminy należą:

- ❖ prowadzenie pojazdów mechanicznych po spożyciu alkoholu,
- ❖ kradzieże i kradzieże z włamaniami,
- ❖ znęcanie się nad rodziną,
- ❖ groźby karalne,
- ❖ rozboje,
- ❖ pobicia.

Zadania związane z bezpieczeństwem publicznym, w tym pożarowym, na terenie gminy realizuje **10 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej**, które posiadają ok. 260 czynnych członków. Ich szczegółowy wykaz wraz z krótkim opisem przedstawiony został w zestawieniu zamieszczonym poniżej.

Tabela 2.25. Jednostki OSP na terenie Gminy Sitno.

Jednostka OSP	Liczba czynnych członków	Młodzieżowe drużyny pożarnicze	Wypożyczenie w samochody
---------------	--------------------------	--------------------------------	--------------------------

Ochotnicza Straż Pożarna w Cześnikach	16	-	Mercedes 409
Ochotnicza Straż Pożarna w Czołkach	25	2 MDP chłopców i dziewcząt.	Star 266
Ochotnicza Straż Pożarna w Horyszowie Polskim	26	MDP chłopców	Magirus 170
Ochotnicza Straż Pożarna w Jarosławcu	24	-	Magirus SD 30
Ochotnicza Straż Pożarna w Kolonii Sitno	26	MDP chłopców	Mercedes 409
Ochotnicza Straż Pożarna w Kornelówce	37	2 MDP chłopców i dziewcząt	Mercedes 409
Ochotnicza Straż Pożarna w Rozdołach	35	-	Star 29
Ochotnicza Straż Pożarna w Sitnie (KSR-G)	26	-	Star 244, Ford
Ochotnicza Straż Pożarna w Stabrowie	19	-	Tarpan-Honker
Ochotnicza Straż Pożarna w Stanisławce	19	MDP dziewcząt	Daimler Benz 1000 I

Źródło: strona internetowa Gminy Sitno, http://intercom.nazwa.pl/_sitno/osp.

Wszystkie jednostki wyposażone są w samochody specjalistyczne, w tym ratowniczo – gaśnicze. Należy jednak wskazać zróżnicowany stan techniczny pojazdów i ich niekompletne wyposażenie w sprzęt osobisty i techniczny. OSP z Sitna funkcjonuje w ramach Krajowego Systemu Ratowniczo – Gaśniczego.

2.6. Profil gospodarczy

2.6.1. Rolnictwo

Podstawowym profilem działalności ekonomicznej mieszkańców gminy jest rolnictwo. Według danych Powszechnego Spisu Rolnego 2010 funkcjonowało tutaj **1153 gospodarstw rolnych**, z czego 1149 deklarowało prowadzenie działalności rolniczej (99,6%).

W strukturze gospodarstw zdecydowanie **dominowały małe gospodarstwa rolne** o powierzchni do 5 ha, których liczba wynosiła 567 sztuk (49,1%). Uwagę zwraca stosunkowo wysoki, w porównaniu do innych gmin Lubelszczyzny, udział gospodarstw rolnych o powierzchni przekraczającej 15 ha, które stanowiły ok. 10% zasobów opisywanego obszaru. Struktura powierzchni gospodarstw przedstawiała się następująco:

- ❖ gospodarstwa do 1 ha: 6,7%,
- ❖ gospodarstwa od 1,01 do 5 ha: 42,4%,
- ❖ gospodarstwa od 5,01 do 10 ha: 28,9%,
- ❖ gospodarstwa od 10,01 do 15 ha: 12,2%,
- ❖ gospodarstwa powyżej 15 ha: 9,8%.

Tabela 2.26. Struktura gospodarstw rolnych ze względu na powierzchnię (wg PSR 2010).

Liczba gospodarstw rolnych ogółem	Powierzchnia gospodarstw rolnych				
	Do 1 ha włącznie	1,01 ha – 5 ha	5,01 – 10 ha	10,01 – 15 ha	Powyżej 15 ha
1153	78	489	334	140	112

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

W strukturze upraw (1094 gospodarstwa rolne) dominowały tradycyjne kierunki produkcji, oparte przede wszystkim na różnych gatunkach zbóż oraz ziemniakach. Udział najważniejszych rodzajów upraw w ogólnej ich strukturze przedstawiał się następująco (według liczby gospodarstw):

- ❖ zboża razem: 96% gospodarstw rolnych,
- ❖ ziemniaki: 46,5% gospodarstw rolnych,
- ❖ uprawy przemysłowe: 22,1% gospodarstw rolnych,
- ❖ buraki cukrowe: 18,8% gospodarstw rolnych.

Tabela 2.27. Gospodarstwa z uprawą wg rodzaju zasiewów (wg PSR 2010).

Rodzaj zasiewów	Liczba gospodarstw (w sztukach)
Ogólna liczba gospodarstw z uprawami	1094
Zboża razem	1051
Zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi	1049
Ziemniaki	509
Uprawy przemysłowe	242
Buraki cukrowe	206
Rzepak i rzepik razem	38
Strączkowe jadalne na ziarno razem	55
Warzywa gruntowe	53

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

Wśród rodzajów najważniejszych upraw dominowały zboża razem (77,2% powierzchni zasiewów), uprawy przemysłowe (9,8% powierzchni zasiewów) oraz buraki cukrowe: (8,1% powierzchni zasiewów). Wśród zbóż najpopularniejsze były następujące odmiany:

- ❖ pszenica ozima: 2482,16 ha,
- ❖ jęczmień jary: 1721,54 ha,
- ❖ pszenżyto ozime: 321,08 ha,
- ❖ pszenica jara: 250,59 ha,
- ❖ mieszanki zbożowe jare: 160,77 ha
- ❖ jęczmień ozimy: 91,44 ha.

Mniejsze znaczenie w strukturze upraw zbożowych miały: żyto, owies, pszenżyto jare i mieszanki zbożowe ozime.

Tabela 2.28. Powierzchnia zasiewów wg rodzaju upraw (wg PSR 2010).

Rodzaj zasiewów	Powierzchnia zasiewów (w ha)
Ogólna powierzchnia zasiewów	6753,59

Zboża razem	5220,06
Zboża podstawowe z mieszankami zbożowymi	5172,80
Ziemniaki	94,54
Uprawy przemysłowe	662,58
Buraki cukrowe	548,52
Rzepak i rzepik razem	101,70
Strączkowe jadalne na ziarno razem	70,46
Warzywa gruntowe	102,29

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

Hodowlą zwierząt gospodarskich zajmowało się 748 gospodarstw rolnych (65,1% gospodarstw deklarujących prowadzenie działalności rolniczej). W jej strukturze dominowały następujące kierunki:

- ❖ drób: 81,5% gospodarstw rolnych,
- ❖ bydło: 63,7%, w tym krowy: 57,2% gospodarstw rolnych,
- ❖ trzoda chlewna: ogółem 42,5%, w tym lochy: 23,3% gospodarstw rolnych.

Tabela 2.29. Gospodarstwa z hodowlą zwierząt gospodarskich wg rodzaju hodowli (wg PSR 2010).

Rodzaj hodowli	Liczba gospodarstw (w sztukach)
Ogólna liczba gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie	748
Bydło razem	477
Bydło krowy	428
Trzoda chlewna razem	318
Trzoda chlewna lochy	175
Konie	81
Drób ogółem	610
Drób kurzy ogółem	603

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

W strukturze hodowli zwierząt dużych (SD) dominowała trzoda chlewna oraz bydło. Pogłowie zwierząt gospodarskich w stosunku do poszczególnych kierunków hodowli przedstawione zostało w zestawieniu zamieszczonym poniżej.

Tabela 2.30. Pogłowie zwierząt gospodarskich (wg PSR 2010).

Rodzaj hodowli	Pogłowie zwierząt gospodarskich (w sztukach)
Bydło razem	3857
Bydło krowy	1708
Trzoda chlewna razem	6647
Trzoda chlewna lochy	597
Konie	236
Drób ogółem razem	22725
Drób kurzy ogółem	17021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

Wyposażenie w ciągniki osiągnęło wartość **1,32 ciągnika/ gospodarstwo rolne** i było zbliżone do poziomu obserwowanego w powiecie zamojskim (1,27) oraz województwie lubelskim (1,31)²².

Pomimo, iż rolnictwo jest podstawowym źródłem utrzymania mieszkańców gminy, poziom jego rozwoju należy uznać za przeciętny. W strukturze gospodarstw rolnych dominują gospodarstwa, których powierzchnia nie przekracza 5 ha (ponad 49,1%), co wskazuje na wysoki poziom ich rozdrobnienia. Należy jednak zauważyć prawie dwukrotnie większą liczbę dużych gospodarstw rolnych (prawie 10%) w stosunku do średniej wojewódzkiej (ok. 6%). Uprawa roślin oparta jest na tradycyjnych kierunkach upraw, dominują różne gatunki zbóż oraz ziemniaki, a sama struktura upraw zbliżona jest do poziomu wojewódzkiego. W zakresie hodowli zwierząt gospodarskich najpopularniejszy jest drób, którego produkcja realizowana jest w ponad 4/5 gospodarstw rolnych funkcjonujących na tym terenie. Kolejne miejsca zajmuje bydło i trzoda chlewna.

2.6.2. Przedsiębiorczość

Pod koniec 2014 roku funkcjonowało tutaj **419 podmiotów gospodarczych** wpisanych do rejestru REGON, co stanowiło ok. 6,6% ich liczby w powiecie zamojskim. Zdecydowanie **dominował sektor prywatny** (96,6%). Sektor publiczny reprezentowany był przez państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego.

Tabela 2.31. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sektorów własnościowych (na dzień 31.12.2014).

JST	Podmioty gospodarki narodowej ogółem	Sektor publiczny		Sektor prywatny	
		ogółem	państwowe i samorządowe jednostki prawa budżetowego	ogółem	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą
Gmina Sitno	419	14	13	405	357
POWIAT	6336	229	188	6107	5088

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl.

Tabela 2.32. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sekcji PKD – sektor publiczny (na dzień 31.12.2014).

Sekcja PKD 2007	Liczba podmiotów
Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa, obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	2
Sekcja P – Edukacja	10
Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	1
Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	1
Razem	14

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl.

²² Informacja GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

Wśród podmiotów wpisanych do rejestru REGON (sektor prywatny) najważniejsze kierunki działalności gospodarczej przedstawiały się następująco:

- ❖ handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów: 27,9% podmiotów gospodarczych,
- ❖ transport i gospodarka magazynowa: 15,3% podmiotów gospodarczych,
- ❖ budownictwo: 13,3% podmiotów gospodarczych,
- ❖ rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo: 7,4% podmiotów gospodarczych,
- ❖ działalność usługowa: 5,9% podmiotów gospodarczych,
- ❖ przetwórstwo przemysłowe: 5,9% podmiotów gospodarczych,
- ❖ działalność profesjonalna, naukowa i techniczna: 5,4% podmiotów gospodarczych.

Tabela 2.33. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg sekcji PKD – sektor prywatny (na dzień 31.12.2014).

Sekcja PKD 2007	Liczba podmiotów
Sekcja A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	30
Sekcja B – Górnictwo i wydobywanie	1
Sekcja C – Przetwórstwo przemysłowe	24
Sekcja D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	1
Sekcja F – Budownictwo	54
Sekcja G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	113
Sekcja H – Transport i gospodarka magazynowa	62
Sekcja I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	8
Sekcja J – Informacja i komunikacja	5
Sekcja K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	14
12 Sekcja L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	3
Sekcja M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	22
Sekcja N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	11
Sekcja O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	10
Sekcja P – Edukacja	3
Sekcja Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	13
Sekcja R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	7
Sekcja S – Pozostała działalność usługowa i Sekcja T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby	24
RAZEM	405

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl.

W analizowanej grupie podmiotów gospodarczych **dominowały mikroprzedsiębiorstwa, których funkcjonowało 401 (95,7%)**. Niewielki udział miały podmioty zatrudniające nie więcej niż 49 osób, jednak zdecydowana większość z nich funkcjonowała w ramach sektora publicznego (14 podmiotów). W 2014 roku liczba sektor MŚP wygenerował 316 miejsc pracy.

Tabela 2.34. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON wg klas wielkości (na dzień 31.12.2014).

JST	Wielkość zatrudnienia (osoby)				
	0 - 9	10 - 49	50 - 249	250 - 999	1000 i więcej
Gmina Sitno	401	18	0	0	0
POWIAT	6085	223	25	2	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych, www.stat.gov.pl.

Wskaźnikiem mierzącym aktywność ekonomiczną mieszkańców są osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Na terenie Gminy Sitno w 2014 roku ich liczba wynosiła 357, co stanowiło 85,2% wszystkich podmiotów wpisanych do rejestru REGON.

W latach 2010 – 2014 zanotowano wzrost liczby podmiotów gospodarczych prowadzonych przez osoby fizyczne. Dynamikę tego zjawiska w analizowanym okresie można określić na poziomie około 2,8%. Była ona zbliżona do wartości podobnego wskaźnika wyliczonego dla powiatu, który wynosił 2,7%. Należy jednak zauważyć, iż w latach 2011 – 2012 widoczne było zmniejszenie się liczby przedsiębiorstw. Powodem tego były niekorzystne tendencje związane z kryzysem gospodarczym z lat 2008 – 2012, którego negatywne wpływy obserwowane były zarówno na poziomie lokalnym i regionalnym, jak i krajowym.

Tabela 2.35. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w latach 2010 – 2014 wg sekcji PKD 2007 (na dzień 31.12.2014).

JST	2010	2011	2012	2013	2014
	w sztukach				
Gmina Sitno	347	337	341	352	357
POWIAT	4951	4823	4876	5025	5088

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych (www.stat.gov.pl).

Dobrze funkcjonująca przedsiębiorczość stanowi podstawę do budowania konkurencyjności lokalnej. Sektor przedsiębiorczości na terenie gminy należy do najslabiej rozwiniętych w Polsce i boryka się z wieloma poważnymi problemami rozwojowymi. Pozytywne zjawiska gospodarcze hamowane są przez liczne bariery formalno - prawne prowadzenia działalności gospodarczej, a także wciąż słabo rozwinięty system samorządu gospodarczego i instytucji wspierania biznesu. Aktualnie do najważniejszych utrudnień związanych z rozwojem tego sektora w gminie należy zaliczyć:

- ❖ funkcjonowanie przedsiębiorstw w tradycyjnych sektorach produkcji i usług,
- ❖ niskie zatrudnienie i niskie kapitały własne,
- ❖ niewielkie zaangażowanie przedsiębiorstw w działalność eksportową,
- ❖ brak powiązań kooperacyjnych z partnerami w kraju i za granicą.

Należy również zwrócić uwagę na dużą wrażliwość lokalnych przedsiębiorstw na wszelkiego rodzaju fluktuacje gospodarcze, co potwierdza ich słabość ekonomiczną.

2.7. Infrastruktura techniczna

Infrastruktura techniczna odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu osadnictwa i rozwoju społeczno – gospodarczym. Jej znaczenie wzrasta na obszarach nieurbanizowanych, nie tylko ze względu na potrzeby sektora rolnego, ale także poprzez konieczność zapewnienia warunków rozwoju zróżnicowanych form działalności gospodarcze. W tym zakresie szczególną rolę odgrywa poziom infrastruktury komunikacyjnej i wodno-ściekowej, mających wpływ nie tylko na jakość życia mieszkańców, ale również na jakość i stan środowiska naturalnego. Rozwój tego typu infrastruktury stwarza korzystne warunki dla rozwoju innych form pozarolniczej działalności i zagospodarowania obszarów wiejskich, zwiększając tym samym ich atrakcyjność w oczach kontrahentów i inwestorów

2.7.1. Dostępność komunikacyjna

Dostępność komunikacyjna Gminy Sitno kształtowana jest przez sieć dróg krajowych, powiatowych i gminnych. Wskazać należy jej korzystny układ przestrzenny pod względem możliwości połączeń z poszczególnymi miejscowościami, a także w relacjach zewnętrznych, w tym regionalnych, krajowych i międzynarodowych. Najważniejszym szlakiem drożnym jest **droga krajowa nr 74** (przebiega przez miejscowości Jarosławiec i Karp), łączącą Sulejów koło Piotrkowa Trybunalskiego i Kielce z Zamościem oraz przejściem granicznym z Ukrainą w Zosinie (przejście drogowe, ruch osobowy, tylko dla obywateli Ukrainy i Polski). W obrębie gminy objętej niniejszym opracowaniem, przedmiotowa droga posiada jedną jezdnię, której stan techniczny należy uznać za dobry.

Wewnętrzne powiązania komunikacyjne tworzą **drogi o charakterze lokalnym**, do których zaliczane są **drogi powiatowe i gminne**. Ich podstawowa funkcja to zapewnienie komunikacji z innymi ośrodkami gminnymi oraz na terenie samej gminy. Na opisywanym obszarze **drogi powiatowe mają łączną długość 55 km**, w tym ok. 8,9 km posiada nawierzchnię nieutwardzaną (16,1%). **Stan techniczny poszczególnych odcinków jest mocno zróżnicowany**, niektóre z nich zostały już wyremontowane, ale też duża ich część wymaga pilnych działań interwencyjnych. Najsłabszym elementem infrastruktury komunikacyjnej są drogi gminne, których sieć na opisywanym obszarze ma łączną długość 51 km. Nawierzchnię utwardzoną posiada około 1/3 tych szlaków, co wpływa

negatywnie na konkurencyjność i atrakcyjność całego obszaru. Zauważyć należy, iż drogi lokalne są słabo wyposażone w infrastrukturę bezpieczeństwa ruchu drogowego (chodniki, oświetlenie uliczne). Ten element również będzie wymagał będzie podjęcia pilnych działań inwestycyjnych.

Przez obszar gminy przebiega **linia kolejowa nr 65 Hrubieszów** (granica państwa z Ukrainą) – Zamość – Bortatycze – Wola Baranowska – Sędziszów – Sławków Południowy, która powszechnie znana jest pod nazwą **Linia Hutnicza Szerokotorowa** (o prześwicie toru 1520 mm). Jest ona wykorzystywana do przewozu towarów masowych (węgiel, ruda żelaza, płody rolne). Prowadzony jest także przewóz pojazdów samochodowych TIR na platformach kolejowych. Przedmiotowa linia wymaga gruntownej modernizacji. Funkcjonuje tutaj również **linia kolejowa nr 72 Zawada – Zamość – Hrubieszów Miasto**, która składa się z jednego toru i nie jest zelektryfikowana. Używana jest w niewielkim stopniu, głównie do przewozów typu cargo. Niewielki ruch pasażerski obsługiwany jest przez pociągi TLK i Regio.

Najbliższy **port lotniczy** znajduje się w Świdniku obok Lublina – w odległości ok. 100 km od Gminy Sitno. Lotnisko jest najmłodszym w Europie i pierwszym w Polsce powojennej, które zostało zbudowane od podstaw. Ze względu na fakt jego krótkiej działalności (uruchomione zostało w grudniu 2012 roku) jego **oferta jest ograniczona** i koncentruje się na **wybranych krajach europejskich**.

2.7.2. Zaopatrzenie w wodę

Długość rozdzielczej sieci wodociągowej na terenie gminy wynosi 46,5 km. Przyłączonych jest do niej **851 indywidualnych budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania**, co stanowi 43,7% wszystkich gospodarstw domowych. Pozostali mieszkańcy korzystają z wody różnej jakości, pozyskiwanej z indywidualnych studni czerpanych. W 2014 roku dostarczono użytkownikom 64,1 dam³ wody, co stanowi prawie 4% bilansu zużycia wody w skali powiatu. Przeciętne wykorzystanie wody w gospodarstwach domowych na jednego mieszkańca wynosiło 9,4 m³ i wskaźnik ten był zdecydowanie niższy od wartości wyliczonej dla obszarów wiejskich powiatu zamojskiego (14,2 m³).

Tabela 2.36. Sieć wodociągowa (stan na 31.12.2014).

JST	Długość czynnej sieci rozdzielczej (km)	Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania (szt.)	Woda dostarczona gospodarstwom domowym (dam ³)	Zużycie wody w gospodarstwach domowych ogółem na 1 mieszkańca (m ³)	
				ogółem	na wsi
Gmina Sitno	46,5	851	64,1	9,4	9,4
POWIAT	1056,5	19225	1653,7	15,2	14,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

W przyszłych działaniach inwestycyjnych z całą pewnością powinny zostać uwzględnione działania zmierzające do podniesienia poziomu zaopatrzenia w wodę z sieci zbiorczych, co ograniczy wykorzystywanie indywidualnych źródeł, które pozostają praktycznie poza jakąkolwiek kontrolą sanitarną.

2.7.3. Infrastruktura ochrony środowiska

Długość sieci kanalizacji sanitarnej łącznie wynosiła 10,3 km, korzystało z niej 144 gospodarstw domowych. Funkcjonuje tutaj również 977 zbiorników bezodpływowych oraz 190 przydomowych oczyszczalni ścieków²³. Poziom zaspokojenia potrzeb mieszkańców w zakresie sieciowej komunalnej gospodarki ściekowej wynosi mniej niż 8%.

Należy wskazać dużą różnicę pomiędzy zużyciem wody z wodociągów w gospodarstwach domowych (64,1 dam³/rok a ściekami odprowadzonymi siecią kanalizacyjną (15 dam³/ rok), która wynosi 49,1 dam³/ rok. Przy założeniu, że część odbierana jest w ramach planowej gospodarki ściekowej szambowozami lub przez indywidualne oczyszczalnie ścieków, to i tak ich istotna część pozostaje poza kontrolą. Stanowi to znaczące obciążenie dla środowiska gminy.

Tabela 2.37. Sieć kanalizacyjna (stan na 31.12.2014).

JST	Długość czynnej sieci kanalizacyjnej (km)	Przyłącza prowadzące do budynków mieszkalnych i zbiorowego zamieszkania (szt.)	Ścieki odprowadzone (dam³)
Gmina Sitno	10,3	144	15,0
Powiat	191,8	3725	593,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie informacji GUS - Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

Pod względem organizacji systemu odbioru ścieków komunalnych miejscowości: Jarosławiec, Boży Dar, Cześniki, Cześniki Kolonia, Sitno, Czołki i Stabród należą do **aglomeracji Zamość** o równoważnej liczbie ludności (RLM) 136 162. Obszar ten obsługiwany jest przez biologiczną oczyszczalnię ścieków z podwyższonym usuwaniem biogenów

²³ Statystyczne vademecum samorządowca, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2014.

o przepustowości 25 000 m³/d, zlokalizowaną na terenie miasta²⁴. Pozostałe miejscowości nie są objęte systemem odbioru ścieków komunalnych.

Gospodarka odpadami, prowadzona selektywnie, realizowana jest przez firmę EKOMEGA Legieć Marek Sp.j. Zmieszane odpady komunalne przekazywane są na Składowisko Odpadów w Kolonii Dębowiec, prowadzonej przez Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o. z Zamościa.

2.7.4. Elementy innej infrastruktury

Na terenie gminy funkcjonuje **sieć gazowa** o długości 79,3, z której korzysta 703 użytkowników, co stanowi ponad 1/3 gospodarstw domowych na terenie gminy²⁵.

Istotnym elementem zagospodarowania przestrzennego jest sieć energetyczna funkcjonująca na terenie gminy. Przez teren gminy przebiega **linia energetyczna wysokiego napięcia 110V**, dostawcą jest Zamojska Korporacja Energetyczna S.A. Terenowy Zakład Energetyczny w Zamościu. Analizując jej zasięg, należy uznać, że jest ona rozwinięta w stopniu zadowalającym. Niemniej jednak niektóre jej odcinki należy zmodernizować ze względu na zużycie, związane z długotrwałym użytkowaniem.

Nowym elementem infrastruktury technicznej na terenie gminy są **kolektory słoneczne**, które zostały zamontowane na indywidualnych budynkach mieszkalnych w ramach projektu pn. *Rozwój alternatywnych źródeł energii - kolektory słoneczne w Gminie Sitno*, który współfinansowany był ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007 – 2013, Działanie 6.2 Energia przyjazna środowisku. W latach 2014 – 2015 zrealizowano 571 instalacji o łącznej mocy 2,2 MW – projekt objął prawie 30% budynków mieszkalnych na terenie gminy.

²⁴ Uchwała Nr IV/52/2014 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 grudnia 2014 r. w sprawie wyznaczenia obszaru i granicy aglomeracji Zamość. Dz. Urz. Woj. Lub. z 2015 r., poz. 410.

²⁵ Informacji GUS za 2014 rok, Bank Danych Lokalnych – PSR 2010, (www.stat.gov.pl).

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE ROZWOJU

Rozwój społeczno – gospodarczy Gminy Sitno uzależniony będzie od szeregu **czynników zewnętrznych**. Niektóre z nich będą miały pozytywny wpływ na ten proces, natomiast inne mogą w sposób istotny przyczynić się do ograniczania zjawisk o korzystnym ukierunkowaniu. W niniejszej analizie przedstawiona została krótka charakterystyka najważniejszych pozytywnych i negatywnych uwarunkowań, mogących w znaczący sposób wpłynąć na dalszy rozwój gminy. Jest ona uzupełnieniem diagnozy gminy, która z założenia koncentrowała się na uwarunkowaniach wewnętrznych. Podkreślić należy, iż od precyzyjnego określenia roli i znaczenia tych zjawisk, w dużej mierze zależeć będzie właściwe określenie strategicznej wizji rozwoju gminy.

Do pierwszej grupy głównych czynników zewnętrznych, mogących **pozytywnie wpłynąć na rozwój gminy**, należeć będą czynniki związane z członkostwem Polski w Unii Europejskiej. Zaliczyć do nich należy:

- ❖ **Procesy integracyjne w Unii Europejskiej** – obserwowane są w wymiarze przestrzennym, społecznym i gospodarczym. Związane są w dłuższej perspektywie czasu z unowocześnianiem gospodarki, modernizacją infrastruktury technicznej, napływem nowych technologii, rozwojem nowych form zatrudnienia, a także poprawą poziomu wykształcenia i jakości życia mieszkańców.
- ❖ **Transfer do regionu znacznych środków finansowych** związanych z realizacją przez Polskę programów operacyjnych współfinansowanych z budżetu Unii Europejskiej. W przypadku Gminy Sitno w szczególności będą to środki finansowe w ramach unijnej polityki spójności oraz Wspólnej Polityki Rolnej, które

dotyczą zarówno rozwoju infrastruktury technicznej, jak i wszechstronnego rozwoju zasobów ludzkich oraz poprawy warunków życia ludności.

- ❖ **Rozwój sektora odnawialnych źródeł energii** - założenia polityki energetycznej Wspólnoty Europejskiej zakładają wzrost udziału energii ze źródeł odnawialnych w produkcji energii ogółem w krajach Unii Europejskiej. W przypadku Gminy Sitno stwarza to szanse na rozwój technologii związanej z wykorzystaniem energii słonecznej. Wynika to z faktu, iż na omawianym obszarze występują jedne z najlepszych w kraju warunków nasłonecznienia, które sprzyjają wykorzystaniu zarówno zjawiska konwersji fotowoltaicznej, jak i konwersji fototermicznej. W perspektywie najbliższych kilku lat prognozowany jest gwałtowny wzrost zapotrzebowania na energię, co stworzy dla wielu gmin wiejskich Lubelszczyzny alternatywę do zwiększenia dochodów, a także dodatkowe szanse na różnicowanie działalności gospodarczej.

Kolejną grupę korzystnych czynników stanowią procesy związane z rozwojem technologii i innowacyjności. Jednym z nich będzie **rozwój społeczeństwa informacyjnego**. W ciągu najbliższych lat postępować będzie dalszy rozwój technologii informacyjnych i komunikacyjnych. Dostęp do informacji i wiedzy stanowi obecnie fundament rozwoju i może stać się ważnym czynnikiem przyczyniającym się do wyrównywania szans rozwojowych i przeciwdziałania marginalizacji terenów wiejskich i małych miasteczek Lubelszczyzny. Nowoczesne narzędzia komunikacji i informacji mogą być wykorzystane do działań promocyjnych, nawiązywania współpracy partnerskiej w relacjach krajowych i międzynarodowych, poszukiwania inwestorów zewnętrznych oraz zewnętrznych kooperantów dla lokalnych podmiotów gospodarczych. Wraz z upowszechnianiem się infrastruktury komunikacji elektronicznej możliwy będzie stopniowy rozwój różnych form zatrudnienia oraz samokształcenia mieszkańców.

W ostatnich latach zauważalny jest **wzrost znaczenia walorów przyrodniczych i kulturowych** w rozwoju różnych form aktywności gospodarczej, w tym turystyki. Analizy gospodarcze wskazują, iż w ciągu ostatnich kilku lat turystyka stała się jednym z najszybciej rozwijających się sektorów gospodarki, zarówno w Europie jak i Polsce. Rynek tych usług będzie w dużej mierze kształtowany przez kompleksowe produkty turystyczne, które w dużym stopniu oparte będą na lokalnych walorach przyrodniczych i kulturowych. Tego typu ukierunkowanie stwarza istotne szanse dla rozwoju Gminy Sitno, która na swym terenie posiada szereg zasobów, które mogą być efektywnie wypromowane. Należą do nich niewątpliwie walory środowiska naturalnego, elementy dziedzictwa

kulturowego, a także bogata, a niekiedy tragiczna historia (np. wysiedlenia wsi w okresie II wojny światowej). Niezwykle istotne w tym kontekście będzie wykorzystanie niedalekiego położenia od miasta Zamość, które należy do największych atrakcji turystycznych Lubelszczyzny. Budowa elementów infrastruktury turystycznej (ścieżki rowerowe, ścieżki dydaktyczne, trasy turystyczne, mała architektura i inne) oraz włączenie ich funkcjonalnie w sieć atrakcji turystycznych związanych ze wspomnianym miastem rozszerzy ofertę turystyczną całego obszaru zamojskiego.

Ważnym elementem podniesienia konkurencyjności gminy będzie **wzrost znaczenia w relacjach regionalnych, krajowych i międzynarodowych szlaków komunikacyjnych przebiegających przez gminę**, w tym:

- ❖ drogi krajowej nr 74 (przebiega przez miejscowości Jarosławiec i Karp), łączącą Sulejów koło Piotrkowa Trybunalskiego i Kielce z Zamościem oraz przejściem granicznym z Ukrainą w Zosinie (przejście drogowe, ruch osobowy, tylko dla obywateli Ukrainy i Polski),
- ❖ linii kolejowej nr 65 Hrubieszów (granica państwa z Ukrainą) – Zamość - Bortatycze – Wola Baranowska – Sędziszów – Sławków Południowy,
- ❖ linii kolejowej nr 72 Zawada – Zamość – Hrubieszów Miasto.

Zwiększone ich wykorzystanie stworzy szanse na obsługę ruchu tranzytowego (towarowego i osobowego), turystycznego, a także rozwój infrastruktury związanej z ich funkcjonowaniem.

Planowanie rozwoju Gminy Sitno napotka również szereg barier zewnętrznych, które wpływały będą negatywnie na procesy społeczno – gospodarcze. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- ❖ Duża **konkurencja gmin sąsiednich**, posiadających zbliżone warunki środowiskowe i kulturowe, a także podobną ofertę gospodarczą.
- ❖ **Peryferyjne położenie województwa lubelskiego i jego zapóźnienia w zakresie rozwoju infrastruktury drogowej** - jest to niewątpliwie jeden z głównych czynników hamujących rozwój poszczególnych gmin Lubelszczyzny. Bez poprawy dostępności komunikacyjnej całego województwa i polepszenia infrastruktury drogowej wewnątrz regionu, trudno będzie planować działania strategiczne na poziomie lokalnym w zakresie przyciągania inwestycji i rozwoju nowych usług rynkowych.
- ❖ **Narastająca emigracja ludzi młodych poza teren gminy lub za granicę** – wzrastające możliwości dostępu do europejskiego rynku

pracy, połączone z brakiem realnych możliwości zatrudnienia w miejscu zamieszkania powoduje, że coraz więcej młodych i dobrze wykształconych ludzi decyduje się na szukanie pracy poza terenem gminy. Proces ten wpływa negatywnie na lokalny rynek pracy oraz sytuację gospodarczą, ograniczając szanse rozwojowe całego regionu, a w szczególności gmin wiejskich. W wymiarze lokalnym, dalsze utrzymywanie się niekorzystnych zjawisk demograficznych, może prowadzić do wyludniania się obszarów wiejskich i zachwiania funkcjonowania podstawowych struktur społeczno-gospodarczych w wielu miejscowościach Lubelszczyzny.

- ❖ **Finansowa polityka rządu w stosunku do samorządów** – od kilku lat obserwowana jest w polityce rządu tendencja nakładania na jednostki samorządu nowych zadań bez dodatkowego wsparcia finansowego na ich realizację, bądź przekazywanie kwot, które nie pokrywają kosztów ich realizacji. Powoduje to deficyt finansów gminnych, które mogłyby być wykorzystane na działania prorozwojowe. W istotny sposób ogranicza to możliwości inwestycyjne jednostek samorządu terytorialnego.

Nowym czynnikiem ryzyka i niepewności w planowaniu rozwoju społeczno – gospodarczego będzie także sytuacja polityczna związana z konfliktem na Ukrainie. Ma to szczególne znaczenie dla obszarów wschodniej Polski, gdzie położona jest Gmina Sitno.

4. ANALIZA SWOT

4.1. Opis metody

Analiza SWOT/ TOWS jest metodą pozycjonowania i oceny zalecaną w tworzeniu dokumentów o charakterze strategicznym i planistycznym. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) NR 1260/1999 z dnia 21 czerwca 1999 roku wykorzystywana jest również przy prowadzeniu ewaluacji *ex-ante* programów strukturalnych, planów rozwoju, jednolitych dokumentów programowych, programów operacyjnych i uzupełnień programów operacyjnych²⁶.

Nazwa metody jest akronimem pochodzącym od angielskich słów: **S**trength (siła), **W**eakness (słabość), **O**ppportunity (szansa) oraz **T**hreat (zagrożenie). Głównym celem metody, w przypadku programów o charakterze społeczno – gospodarczym, jest diagnoza czynników wpływających na rozwój danego podmiotu. Dotyczy ona zarówno czynników pozytywnych (silnych stron), jak również czynników negatywnych (słabych stron).

Diagnoza sytuacji, zwana pozycjonowaniem strategicznym, stanowiła punkt wyjścia do opracowania strategii rozwoju Gminy Sitno oraz doboru odpowiednich instrumentów wdrażania przyjętych założeń. Wyniki analizy przedstawione zostały w formie tabelarycznej (macierz), gdzie opisano słabe i mocne strony oraz szanse i zagrożenia dla jej rozwoju. Analiza SWOT w takiej formie jest uzupełnieniem opisu aktualnej sytuacji oraz związanych z nią danych statystycznych. Dużą zaletą tej metody jest

²⁶ Rozporządzenie Rady (WE) NR 1260/1999 z dnia 21 czerwca 1999 r. ustanawiające ogólne przepisy w sprawie Funduszy Strukturalnych.

przede wszystkim syntetyczne ujmowanie głównych czynników warunkujących rozwój.

Zasadniczą fazą analizy SWOT/ TOWS było odpowiednie kojarzenie potencjału wewnętrznego gminy i potencjału jej otoczenia. Polegało to przede wszystkim na badaniu relacji zachodzących pomiędzy każdą zidentyfikowaną parą potencjałów. Pozwoliło to określić pary zmienne obu potencjałów, wyliczyć ich siłę i uporządkować je. Bezpośrednim wynikiem tej analizy było opracowanie planu strategicznego opartego na trzypoziomowej strukturze celów. Został on przedstawiony w dalszej części niniejszego opracowania.

4.2. Analiza SWOT gminy

Zgodnie z przyjętą metodologią opracowano macierz strategiczną dla Gminy Sitno, w której lewa połowa zawiera dwie kategorie czynników pozytywnych (silne strony i szanse), a prawa – dwie kategorie czynników negatywnych (słabe strony i zagrożenia). Przedstawiona ona została poniżej.

Tabela 4.1. Macierz SWOT dla Gminy Sitno.

Silne strony	Słabe strony
- Położenie w niewielkiej odległości od miasta Zamość. - Dobra dostępność komunikacyjna w relacjach zewnętrznych. - Dobrze rozwinięta sieć dróg lokalnych. - Obecność wysokiej rangi obszarów chronionych, walory krajobrazowe - Wysoka jakość gleb do prowadzenia działalności rolniczej. - Dobre warunki do rozwoju energetyki słonecznej. - Bogata i urozmaicona historia gminy, obecność obiektów zabytkowych. - Duża aktywność społeczna mieszkańców i organizacji pozarządowych. - Dobrze rozwinięta sieć placówek wychowawczo - oświatowych. - Duża aktywność Centrum Kultury z Biblioteką w Sitnie, funkcjonowanie licznych świetlic wiejskich. - Dobrze rozwinięta sieć obiektów sportowo – rekreacyjnych. - Duża aktywność OSP, dobrze rozwinięta sieć jednostek na terenie gminy. - Duża liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność rolniczą. - Wzrastająca liczba podmiotów gospodarczych.	- Niski odsetek dróg lokalnych posiadających nawierzchnię utwardzoną, niewielka ilość infrastruktury bezpieczeństwa ruchu drogowego. - Niska lesistość gminy. - Niewystarczający poziom rozwoju infrastruktury technicznej, w tym ochrony środowiska (kanalizacja, wodociągi, sieć gazowa). - Zły stan niektórych obiektów zabytkowych. - Niewielka liczba elementów infrastruktury turystycznej. - Niekorzystne zjawiska demograficzne na terenie gminy. - Wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej oraz bezrobotnych. - Zróżnicowany stan techniczny obiektów szkolnych i przedszkolnych, niekompletne wyposażenie w pomoce dydaktyczne. - Zły stan techniczny świetlic wiejskich, niekompletne wyposażenie. - Potrzeby inwestycyjne w zakresie zabezpieczenia i wyposażenia infrastruktury rekreacyjno – sportowej. - Niekompletne wyposażenie jednostek OSP. - Rozdrobnienie gospodarstw rolnych, niewielka efektywność produkcji. - Niskie zatrudnienie w ramach działalności gospodarczej, dominują mikroprzedsiębiorstwa.
Szanse	Zagrożenia
- Rozwój sektora odnawialnych źródeł energii. - Wzrost znaczenia walorów przyrodniczych i kulturowych w rozwoju różnych form	- Sąsiedztwo gmin o podobnym profilu społeczno - gospodarczym (konkurencja). - Peryferyjne położenie województwa lubelskiego

3. aktywności gospodarczej, w tym turystyki. Współpraca w rozwoju infrastruktury turystycznej z miastem Zamość i sąsiednimi gminami.	i jego zapóźnienia w zakresie rozwoju infrastruktury drogowej.
4. Wzrost znaczenia w relacjach regionalnych, krajowych i międzynarodowych szlaków komunikacyjnych przebiegających przez gminę.	3. Degradacja środowiska naturalnego gminy wskutek niedorozwoju infrastruktury, w tym infrastruktury ochrony środowiska.
5. Nawiązanie współpracy z partnerami zewnętrznymi, w tym z zagranicy.	4. Konkurencja innych JST w pozyskiwaniu dotacji unijnych.
6. Opracowanie i wdrożenie mechanizmu wspierania organizacji pozarządowych działających w różnych sferach życia społecznego i gospodarczego.	5. Narastająca emigracja ludzi młodych poza teren gminy lub za granicę.
7. Wzrost dostępności do usług społecznych, m.in. poprzez zastosowanie nowoczesnych technik informacyjnych i komunikacji.	6. Niska świadomość mieszkańców, dotycząca potrzeby funkcjonowania instytucji doradczych i wsparcia biznesu.
8. Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej gminy poprzez przygotowanie terenów inwestycyjnych oraz przygotowanie oferty inwestycyjnej.	
9. Wykorzystanie środków unijnych na lata 2014 – 2020.	

Źródło: opracowanie własne.

Przeprowadzona analiza strategiczna była podstawą formułowania kierunków rozwoju gminy, które zostały wskazane w dalszej części niniejszego opracowania. Tworzenie strategii rozwoju polega na poszukiwaniu sposobów wzmacniania potencjałów wewnętrznych gminy poprzez wykorzystanie sprzyjających uwarunkowań otoczenia zewnętrznego. Istnieje możliwość sformułowania następujących typów strategii:

- ❖ Typ I: Ukierunkowaną na dalsze profilowanie istniejącego potencjału, tj. wzmacnianie (i ochronę) atutów gminy.
- ❖ Typ II: Ukierunkowaną na konwersję potencjału, tj. likwidację słabości, szczególnie tych, które blokują możliwości wykorzystania sprzyjających dla gminy warunków otoczenia zewnętrznego.
- ❖ Typ III: Mieszaną, nastawioną na uzyskiwanie zamierzonych efektów w krótkim czasie (uruchamianie działań przynoszących od razu silne pozytywne zmiany), tzw. *strategia szybka* lub na uzyskiwanie gruntownej, lecz powolnej przebudowy potencjału, dającej efekt systemowy, lecz odłożony w czasie, tzw. *strategia powolna*.

Ze względu na to, iż gmina jest skomplikowaną strukturą, w skład której wchodzi różne elementy, dotyczące zarówno sfery społecznej jak i infrastruktury technicznej oraz uwarunkowania środowiskowe i przestrzenne, a także wyniki analizy SWOT/ TOWS, przy określaniu kierunków rozwoju Gminy Sitno zastosowano typ III, czyli strategię mieszaną.

5. WIZJA ROZWOJU

Przy określaniu wizji rozwoju Gminy Sitno zostały wzięte pod uwagę następujące czynniki:

- ❖ Uwarunkowania wewnętrzne określone w analizie SWOT jako mocne i słabe strony gminy.
- ❖ Uwarunkowania zewnętrzne, czyli otoczenie zewnętrzne rozwoju zdefiniowane w analizie SWOT jako potencjalne szanse i zagrożenia.
- ❖ Aktualnie obowiązujące dokumenty strategiczne, zarówno na poziomie powiatu zamojskiego, jak i na poziomie regionalnym i krajowym.
- ❖ Kompetencje samorządu gminnego, które stanowią punkt wyjścia do określenia działań i kluczowych projektów dla rozwoju gminy.
- ❖ Instrumenty i programy finansowe dostępne dla gmin w ramach perspektywy finansowej obejmującej lata 2014 – 2020.
- ❖ Konsultacje społeczne, przeprowadzone w formie bezpośrednich spotkań z mieszkańcami i badań ankietowych.

Wyniki analizy SWOT/ TOWS wskazują, iż na terenie gminy obserwowane są problemy o zróżnicowanym charakterze, mające negatywny wpływ na poziom rozwoju społeczno - gospodarczego. Ogólnie można stwierdzić, że są one typowe dla jednostek samorządu terytorialnego wschodniej Polski. Dotyczą głównie niedorozwoju podstawowej infrastruktury technicznej oraz niskiej jakości kapitału ludzkiego. Czynniki te mają znaczący wpływ na słabo funkcjonującą gospodarkę lokalną, zdominowaną w dużym stopniu przez rozdrobnione i mało dochodowe rolnictwo oraz słabo rozwiniętą przedsiębiorczość pozarolniczą, z dominacją mikroprzedsiębiorstw. Nie jest ona w stanie zapewnić mieszkańcom wystarczającej ilości miejsc pracy, przez co sytuacja materialna i jakość życia wielu gospodarstw domowych w gminie uzależniona jest w zbyt dużym stopniu od dochodów

pochodzących ze źródeł niezarobkowych, w tym wsparcia realizowanego przez pomoc społeczną.

Z drugiej strony gmina dysponuje znaczącymi atutami, których umiejętne wykorzystanie może doprowadzić do uruchomienia pozytywnych mechanizmów rozwoju gminy i jej społeczności. Zakłada się, że w wyniku wdrożenia działań zaproponowanych w niniejszej strategii, nastąpi zauważalna poprawa sytuacji społeczno - gospodarczej w gminie.

Prezentowana wizja rozwoju jest obrazem przyszłości Gminy Sitno, która była podstawą formułowania celów strategicznych (priorytetów) i celów operacyjnych. Zakłada się, że realizacja przyjętego układu celów strategii doprowadzi do rozwoju gminy jako obszaru:

- ❖ zamieszkanego przez nowoczesne i aktywne społeczeństwo, które odpowiada na wyzwania współczesności oraz realizuje własne plany i zamierzenia samodzielnie lub w ramach silnie rozwiniętego sektora pozarządowego.
- ❖ aktywnego gospodarczo i atrakcyjnego dla turystów i inwestorów, oferującego szereg ulg i preferencji dla lokalnych i zewnętrznych kontrahentów,
- ❖ atrakcyjnego do pracy i zamieszkania ze względu na wysokie walory kulturowe i środowiskowe, które są źródłem zarówno miejsc pracy, jak i wysokiej jakości warunków życia mieszkańców.

Ryc. 5.1. Schematyczne przedstawienie wizji rozwoju gminy.

Źródło: opracowanie własne.

6. PROGRAMOWANIE ROZWOJU LOKALNEGO

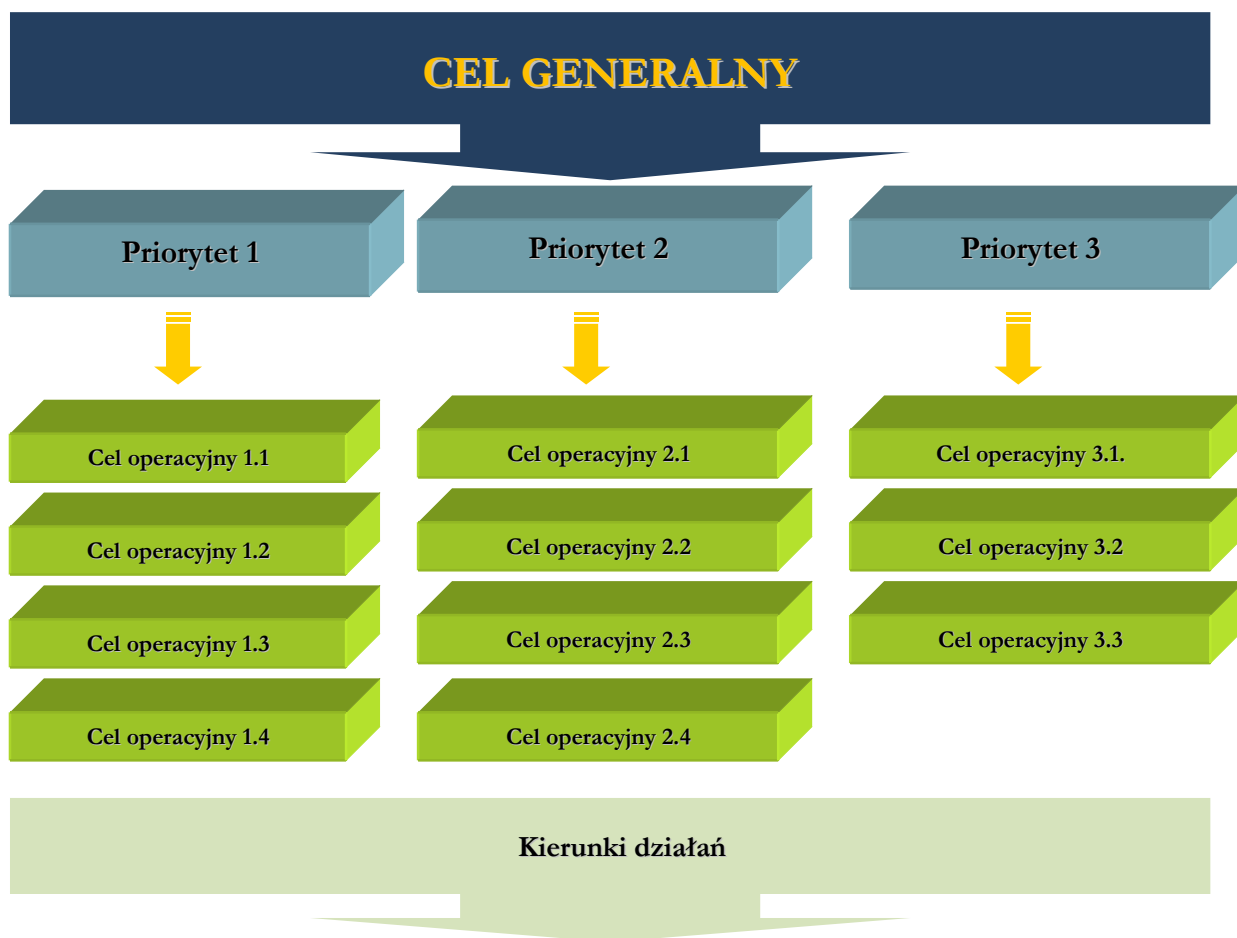
6.1. Struktura celów

Strategia rozwoju Gminy Sitno określona została poprzez **trzyściebłowy układ celów** podporządkowanych wspomaganie rozwoju społecznego i gospodarczego. Natomiast wybór narzędzi możliwych do zastosowania określony został poprzez kierunki działań. Podkreślić należy, że jest to najważniejsza część dokumentu, która określa katalog przyszłych inicjatyw adekwatnych do aspiracji władz i mieszkańców, słabych i mocnych stron gminy oraz uwarunkowań zewnętrznych jej rozwoju. Cele zostały sformułowane w następującym układzie:

- ❖ **Cel generalny (misja)** – wskazuje generalny kierunek, w którym podąża gmina. W sposób ogólny określa on, co gmina chce osiągnąć w założonym horyzoncie czasowym oraz kierunkować działania głównie na uaktywnienie najważniejszych potencjałów rozwojowych gminy w połączeniu ze specyficznym jej położeniem w regionie, kraju i w Europie. Z celu generalnego wynikają cele strategiczne (obszary priorytetowe), których wspieranie jest niezbędne do zrealizowania celu generalnego.
- ❖ **Priorytety rozwoju** - określane również jako cele strategiczne (co chcemy osiągnąć?) – uwzględniają potrzebę likwidacji najważniejszych słabych stron gminy, w tym zagrożeń oraz efektywne wykorzystanie mocnych stron, w tym szans, z uwzględnieniem możliwości wsparcia finansowego przez fundusze strukturalne Unii Europejskiej i inne źródła. Wybrane priorytety zasadniczo warunkują osiągnięcie celu generalnego.
- ❖ **Cele operacyjne** (jak to chcemy osiągnąć?) w wybranych dziedzinach określające zadania lub grupy zadań konieczne do podejmowania na rzecz rozwoju gminy, powiatu i województwa.

Ryc. 6.1. Uproszczona struktura celów strategii rozwoju Gminy Sitno.

Źródło: opracowanie własne.

6.2. Cel generalny

Za cel generalny *Strategii Rozwoju Gminy Sitno na lata 2015 - 2023* uznano:

Osiąganie zrównoważonego rozwoju społeczno – gospodarczego poprzez wykorzystanie zasobów własnych gminy oraz sprzyjających uwarunkowań otoczenia zewnętrznego.

Cel generalny składa się z dwóch zasadniczych części:

- ❖ **I część** – opis pożądanego stanu, do jakiego należy dążyć realizując założenia strategii (trwały i zrównoważony rozwój społeczny i gospodarczy gminy),
- ❖ **II część** – wskazanie metody czy też drogi dojścia do tego stanu (wykorzystanie zasobów własnych gminy oraz sprzyjających uwarunkowań otoczenia zewnętrznego).

Konstrukcja ta nawiązuje do celu nadrzędnego **Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)** i ma na celu zachowanie spójności pomiędzy zastosowanymi metodologiami planowania rozwoju oraz metodami realizacji przyjętych założeń strategicznych²⁷.

Zgodnie z przyjętym założeniem istotą trwałego i zrównoważonego rozwoju gminy będzie powiązanie aktywizacji gospodarczej gminy i rozwoju zasobów ludzkich (wraz z poprawą warunków życia ludności) z wykorzystaniem walorów środowiskowych i kulturowych. Uzyskanie odpowiedniego tempa rozwoju gospodarczego będzie warunkiem niezbędnym do zmniejszenia dystansu rozwojowego gminy w stosunku do innych tego typu jednostek w województwie i kraju, a także umocnienia konkurencyjności gminy oraz zapewnienia wyższego poziomu spójności gospodarczej, społecznej i przestrzennej całego regionu.

6.3. Priorytety rozwoju

Cel generalny opiera się na **trzech priorytetach rozwoju** (nazywanych inaczej celami strategicznymi) wynikających ze wskazania najbardziej znaczących słabych i mocnych stron oraz aspiracji rozwojowych gminy. Są to następujące priorytety:

- ❖ **Priorytet I:** Rozwój gospodarczy gminy oraz podniesienie jej konkurencyjności.
- ❖ **Priorytet II:** Poprawa jakości życia mieszkańców oraz aktywizacja społeczności lokalnej.
- ❖ **Priorytet III:** Ochrona środowiska naturalnego oraz walorów krajobrazowych i kulturowych.

²⁷ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku), http://www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/Urząd/Strategia_Rozwoju_Wojewodztwa_Lubelskiego_na_lata_2014-2020_z_perspektywa_do_2030_roku.pdf.

Proponowana powyżej struktura trzech kompleksowych i wzajemnie się uzupełniających priorytetów pozwala na wielokierunkowy rozwój gminy i pośrednio przyczynia się do realizacji przyjętego celu generalnego Strategii. Wybór priorytetów wynika z przeprowadzonych analiz możliwych procesów rozwojowych, zawartych między innymi w diagnozie strategicznej. Pozwalają one na identyfikację kluczowych elementów wewnętrznych oraz uwarunkowań zewnętrznych, których wykorzystanie powinno doprowadzić do zdynamizowania procesów rozwojowych gminy. W ciągu najbliższych kilku lat (perspektywa średniookresowa) kluczowymi elementami rozwoju społeczno - gospodarczym będą:

- ❖ poprawa warunków życia mieszkańców oraz zwiększanie atrakcyjności i spójności terytorialnej gminy (infrastruktura techniczna i społeczna, w tym turystyczna),
- ❖ ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego oraz środowiska naturalnego gminy oraz wykorzystanie tych walorów do rozwoju gospodarczego,
- ❖ poprawa warunków funkcjonowania rolnictwa oraz rozwój przedsiębiorczości (dywersyfikacja źródeł dochodu), a także stworzenie sprzyjających warunków do lokalizacji na terenie gminy nowych inwestycji,
- ❖ aktywizacja i rozwój nowoczesnego społeczeństwa zdolnego funkcjonować w gospodarce opartej na wiedzy i informacji.

Przyjęte priorytety rozwoju w pełni wpisują się w strategiczne kierunki rozwoju na poziomie Unii Europejskiej, wyrażone między innymi w następujących dokumentach: **Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu**²⁸ oraz **Umowy Partnerstwa**²⁹, która jest dokumentem określającym kierunki interwencji w latach 2014–2020 trzech polityk unijnych w Polsce: Polityki Spójności, Wspólnej Polityki Rolnej, Wspólnej Polityki Rybołówstwa.

Założenia niniejszego dokumentu są również zgodne z planami strategicznymi opracowanymi na poziomie krajowym, w tym:

- ❖ Długookresową Strategią Rozwoju Kraju **Polska 2030**. Trzecia fala nowoczesności³⁰,
- ❖ Strategią Rozwoju Kraju 2020³¹,

²⁸ Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:PL:PDF>.

²⁹ Umowa Partnerstwa - Programowanie perspektywy finansowej na lata 2014-2020, 23 maja 2014 roku, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/881/Umowa_Partnersstwa_pl.pdf.

³⁰ Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, <https://mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2013/02/Strategia-DSRK-PL2030-RM.pdf>.

³¹ Strategia Rozwoju Kraju 2020, <http://www.fundusze.uj.edu.pl/documents/31275205/3ab2c864-e5fc-494b-8c23-0a1603852a81>.

- ❖ Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie³²,
- ❖ Strategią zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020³³.

Przyjęte priorytety nawiązują również do założeń dokumentów strategicznych wdrażanych na poziomie regionu (NTS II), m.in. takich jak:

- ❖ Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku)³⁴,
- ❖ Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku³⁵.

6.4. Cele operacyjne i kierunki działań

Cele operacyjne stanowią uszczegółowienie celów strategicznych (priorytetów). Dla każdego celu operacyjnego opracowano propozycje działań (kierunki działań), które są niezbędne dla jego realizacji. Kierunki działań stanowić będą podstawę, a zarazem i uzasadnienie do umieszczenia konkretnych zadań w wieloletnich prognozach finansowych, programach/ strategiach tematycznych (np. program rozwoju turystyk, plan gospodarki niskoemisyjnej itp.) i innych instrumentach wdrażania strategii.

PRIORYTET I: Rozwój gospodarczy gminy oraz podniesienie jej konkurencyjności.

CEL OPERACYJNY 1.1: Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności gminy.

Realizacja tego celu operacyjnego ma za zadanie podniesienie atrakcyjności i konkurencyjności gminy przede wszystkim dla inwestorów zewnętrznych. Wymaga to stworzenia pozytywnego wizerunku gminy jako tej, która jest przyjazna dla wszelkich inicjatyw prorozwojowych, mających swoje źródło poza jej granicami. Wdrożone będą również przedsięwzięcia związane z poprawą jakości wewnętrznych powiązań komunikacyjnych, co przyczyni się do podniesienia konkurencyjności w zakresie lokalizacji inicjatyw gospodarczych. Wybrane kierunki działania mają na celu

³² Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, https://www.mir.gov.pl/media/3337/KSRR_13_07_2010.pdf.

³³ Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020, https://www.mir.gov.pl/media/3337/KSRR_13_07_2010.pdf.

³⁴ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku), http://www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/Urząd/Strategia_Rozwoju_Wojewodztwa_Lubelskiego_na_lata_2014-2020_z_perspektywa_do_2030_roku.pdf.

³⁵ Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku, http://www.rsi.lubelskie.pl/images/794_RSI.pdf.

usprawnienie systemu, który będzie w stanie wykorzystać pojawiające się szanse przyciągnięcia i zaangażowania zewnętrznego kapitału.

Kierunki działań:

- ⇒ Budowa, remonty i modernizacja dróg lokalnych na terenie gminy (w tym: drogi gminne i powiatowe).
- ⇒ Opracowanie oferty inwestycyjnej gminy (w tym: tereny inwestycyjne i obiekty – greenfield and brownfield, system zachęt i preferencji dla potencjalnych inwestorów zewnętrznych itd.).
- ⇒ Promocja i marketing gminy poprzez wykorzystanie dostępnych instrumentów przekazu (w tym: strony internetowe, oferty inwestycyjne wg standardów PAIIIZ, publikacje promocyjne, współpraca z instytucjami zajmującymi się promocją gospodarczą
- ⇒ Podnoszenie kwalifikacji zawodowych oraz kompetencji pracowników urzędu gminy, jednostek organizacyjnych oraz innych instytucji i organizacji współpracujących z gminą w zakresie promocji gospodarczej (w tym: szkolenia, seminaria, wyjazdy studyjne, studia podyplomowe itd.).

CEL OPERACYJNY 1.2: Wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju lokalnej gospodarki.

Gmina Sitno posiada wysokie walory środowiskowe i przyrodnicze, potwierdzone przez obecność obszarów chronionych. Atutem jest też bogata, czasami tragiczna historia tych terenów, która udokumentowana jest przez różnego typu obiekty zabytkowe oraz źródła historyczne. Na szczególną uwagę zasługuje niewielka odległość od miasta Zamość, które pełni funkcję centrum turystycznego rangi międzynarodowej. Stwarza to możliwość opracowania gminnych produktów turystycznych (infrastrukturalnych i kulturowych), które mogą być oferowane turystom w powiązaniu z atrakcjami wspomnianego powyżej miasta. Tego typu działania mogą wspomóc lokalną gospodarkę, przyczyniając się do powstania nowych podmiotów gospodarczych, a w konsekwencji miejsc pracy przy obsłudze ruchu turystycznego. W związku z tym zaplanowano zestaw działań o charakterze infrastrukturalnym, organizacyjnym i promocyjnym, które wspomogą rozwój turystyki na terenie gminy.

Kierunki działań:

- ⇒ Budowa, rozbudowa i modernizacja szlaków turystycznych na terenie gminy (w tym: szlaki piesze, ścieżki rowerowe, ścieżki dydaktyczne itp.).
- ⇒ Zagospodarowanie turystyczne zbiorników i cieków wodnych oraz wyposażenie ich w zaplecze infrastrukturalne.

- ⇒ Budowa tzw. małej architektury w otoczeniu obiektów o znaczeniu turystycznym (wiaty, zadaszenia, miejsca na ognisko itd.).
- ⇒ Oznaczenie obiektów przyrodniczych i zabytkowych mających rangę turystyczną (w tym: kierunkowskazy, tablice informacyjne, tablice porządkowe itd.).
- ⇒ Promocja walorów turystycznych gminy oraz marketing lokalnych produktów turystycznych przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi promocji i informacji (w tym: strony internetowe, foldery, targi turystyczne, prezentacje multimedialne itd.).

CEL OPERACYJNY 1.3: Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości oraz poprawa efektywności rolnictwa.

Dobrze funkcjonująca przedsiębiorczość, w tym przede wszystkim mała i średnia, stanowi podstawę do budowania konkurencyjności lokalnej i regionalnej gospodarki. Tymczasem rozwojowi przedsiębiorczości nie sprzyjają liczne bariery formalno-prawne prowadzenia działalności gospodarczej, a także wciąż słabo rozwinięty system samorządu gospodarczego i instytucji wspierania biznesu. Barierą w zwiększaniu konkurencyjności tego sektora jest utrudniony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania, jak również brak kompleksowego systemu wspierania przedsiębiorstw w zakresie doradztwa oraz tworzenia i absorbowania nowoczesnych technologii. Założeniem celu jest przezwyciężanie głównych słabości sektora, do których należy zaliczyć przede wszystkim funkcjonowanie przedsiębiorstw w tradycyjnych sektorach produkcji i usług, niskie zatrudnienie i kapitały własne oraz niski poziom konkurencyjności produktowej, technologicznej i organizacyjnej.

Województwo lubelskie charakteryzuje się najwyższymi w kraju wskaźnikami udziału produkcji rolnej w stosunku do innych sektorów gospodarki. Jednak jest to sektor mało efektywny, który obecnie daje zatrudnienie dla ponad 38% pracujących i wytwarza tylko około 5% wartości dodanej brutto. Kluczem do radykalnej poprawy sytuacji gospodarczej będzie więc modernizacja nisko efektywnego sektora rolnego poprzez zróżnicowane wsparcie (specjalizację gospodarstw, doradztwo i szkolenia, wspieranie dywersyfikacji działalności rolniczej).

Kierunki działań:

- ⇒ Wspieranie powstawania i rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na terenie gminy poprzez stosowanie ulg i preferencji.
- ⇒ Ułatwienie przedsiębiorcom dostępu do kapitału i doradztwa (w tym: szkolenia, kursy, seminaria itd.).

- ⇒ Wspieranie dywersyfikacji gospodarstw rolnych w kierunku działalności pozarolniczej poprzez rozwijanie turystyki, w tym agroturystyki i ekoturystyki.
- ⇒ Wykorzystanie walorów ekologicznych gminy poprzez wspieranie rozwoju rolnictwa ekologicznego i specjalistycznego.

CEL OPERACYJNY 1.4: Rozwój kontaktów zewnętrznych gminy.

Gmina Sitno z racji swego położenia w niedalekim sąsiedztwie zewnętrznych granic Unii Europejskiej, powinna w szczególny sposób zadbać o rozwój kontaktów transgranicznych. Współpraca ta powinna być realizowana w możliwie pełnym zakresie i z wykorzystaniem szerokiego wachlarza instrumentów. W niedalekiej przyszłości będzie ona jednym z elementów rozwoju lokalnego i regionalnego, szczególnie w dziedzinach podnoszenia kwalifikacji administracji publicznej, transferu najlepszych praktyk i wiedzy, wyzwalania inicjatyw społecznych oraz przedsiębiorczości.

Kierunki działań:

- ⇒ Nawiązanie przez gminę współpracy w partnerami zewnętrznymi, w tym z zagranicy.
- ⇒ Wspieranie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej prowadzonej przez różnego typu placówki, w tym kulturalne, oświatowe, sportowe oraz organizacje pozarządowe.
- ⇒ Uczestniczenie w związkach, stowarzyszeniach i innych formach organizacyjnych, których celem jest wspomaganie rozwoju społeczno – gospodarczego gminy.
- ⇒ Wspieranie przedsiębiorców i właścicieli gospodarstw rolnych w pozyskiwaniu partnerów zewnętrznych, w tym zagranicznych oraz prowadzenie marketingu lokalnych produktów i producentów.

PRIORYTET II: Poprawa jakości życia mieszkańców oraz aktywizacja społeczności lokalnej.

CEL OPERACYJNY 2.1: Rozbudowa infrastruktury wpływającej na poprawę warunków życia mieszkańców.

Posiadanie rozwiniętej i w pełni funkcjonalnej infrastruktury jest warunkiem niezbędnym do realizacji zadań związanych z rozwojem zasobów ludzkich. W związku z tym wybór kierunków działań ma za zadanie zlikwidowanie najistotniejszych barier rozwojowych oraz wykorzystanie

potencjału gminy w zakresie walorów przestrzennych i społecznych. Przedstawione poniżej kierunki działań dotyczą zarówno infrastruktury społecznej, jak i wybranych elementów infrastruktury technicznej, gdyż tylko kompleksowe ujęcie przedmiotowych zagadnień pozwoli uzyskać efekt synergii, wpływający na osiągnięcie celów strategii, a więc zrównoważony rozwój.

Kierunki działań:

- ⇒ Budowa, rozbudowa oraz remont i modernizacja obiektów pełniących funkcje rekreacyjno – sportowe (w tym: różnego rodzaju boiska, sale sportowe, zewnętrzne urządzenia sportowe, place zabaw itd.).
- ⇒ Budowa nowej i modernizacja istniejącej infrastruktury zaopatrzenia mieszkańców w wodę wraz z przyłączaniem nowych użytkowników.
- ⇒ Budowa i modernizacja infrastruktury bezpieczeństwa ruchu drogowego (w tym: oświetlenie uliczne, chodniki, parkingi, zatoki, bariery separujące itd.).
- ⇒ Organizacja, adaptacja i rewitalizacja przestrzeni publicznych pełniących funkcje społeczne i integracyjne (w tym: parki wiejskie, skwery, tereny zielone, centra miejscowości itd.).

CEL OPERACYJNY 2.2: Rozwój systemu edukacji - podnoszenie poziomu wiedzy i umiejętności mieszkańców gminy.

Świadome i dobrze wyedukowane społeczeństwo jest obecnie najważniejszym zasobem gospodarki opartej na wiedzy. Dalszy rozwój edukacji i podnoszenie jakości i efektywności kształcenia jest kluczowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju gminy. Będzie to w dużym stopniu uzależnione od ograniczenia barier edukacyjnych występujących na obszarach wiejskich.

Podnoszenie poziomu wykształcenia mieszkańców musi odbywać się na wszystkich poziomach edukacji i obejmować zarówno proces kształcenia w systemie szkolnym, jak i pozaszkolnym. Zadania te powinny być realizowane przez odpowiednio przygotowaną kadrę nauczycielską, która wykorzystuje efektywne metody edukacyjne. Istotna rola w tym zakresie powinna również przyspaść rozwojowi edukacji ustawicznej, która zintegrowana z tradycyjnym systemem edukacyjnym, może być skutecznym narzędziem odnawiania kwalifikacji społeczeństwa i dostosowywania go do potrzeb rynku pracy.

Warunkiem efektywnego wdrożenia powyższych założeń jest funkcjonowanie placówek szkolnych oferujących wysoką jakość usług.

W związku z tym istotne będą również działania dotyczące poprawy parametrów technicznych placówek edukacyjnych, a także uzupełnienia niezbędnego wyposażenia dydaktycznego.

Kierunki działań:

- ⇒ Budowa, rozbudowa oraz remont i modernizacja obiektów pełniących funkcje oświatowe wraz z niezbędną infrastrukturą towarzyszącą (w tym: przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja).
- ⇒ Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży pochodzących z obszarów wiejskich, wspieranie indywidualnego rozwoju uczniów oraz nabywania przez nich kluczowych umiejętności poprzez realizację inicjatyw oświatowych (w tym indywidualne i grupowe zajęcia pozalekcyjne, programy stypendialne, wyjazdy edukacyjne, zapewnienie wczesnego dostępu do edukacji na poziomie przedszkolnym itp.).
- ⇒ Wyposażenie placówek przedszkolnych i szkolnych w nowoczesny sprzęt oraz pomoce dydaktyczne.
- ⇒ Podnoszenie jakości nauczania w szkołach oraz rozwój nowoczesnych form i treści kształcenia poprzez zwiększanie kompetencji kadry pedagogicznej, podnoszenie standardów i udoskonalanie metod nauczania.
- ⇒ Promowanie i wdrażanie idei podnoszenia kwalifikacji przez całe życie w społeczności lokalnej (kształcenie ustawiczne).

CEL OPERACYJNY 2.3: Ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie gminy.

Istotną barierą ograniczającą rozwój nowoczesnego społeczeństwa w gminie jest wzrastający poziom ubóstwa mieszkańców i towarzyszące temu zjawisko wykluczenia społecznego. Syndromem ubóstwa naznaczone są szczególnie rodziny wielodzietne, osoby długotrwale bezrobotne oraz ludzie z niższym wykształceniem i kwalifikacjami zawodowymi. Głównym kierunkiem podejmowanych inicjatyw będzie wyrównywanie szans osób zagrożonych marginalizacją oraz pomoc osobom najbardziej dotkniętym tym zjawiskiem (wsparcie najsłabszych) w celu zapobiegania pogłębianiu się i dziedziczeniu syndromu wykluczenia. Będzie się to odbywało zarówno w ramach kompetencji jednostek pomocy społecznej, jak i wykorzystania lokalnych organizacji pozarządowych.

Prowadzone będą również działania dotyczące edukacji zdrowotnej i poprawy stanu zdrowia mieszkańców gminy poprzez organizację edukacji zdrowotnej i promocję zdrowia publicznego. Uzupełnieniem tego będzie upowszechnianie kultury fizycznej, sportu, rekreacji oraz

aktywnego wypoczynku poprzez organizację wydarzeń sportowo – rekreacyjnych przeznaczonych dla wszystkich grup wiekowych.

Zakłada się przy tym, iż realizacja wybranych kierunków działań, przy stałym podnoszeniu kompetencji pracowników instytucji prospołecznych, wpłynie na ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie gminy.

Kierunki działań:

- ⇒ Wspieranie istniejących oraz tworzenie i realizacja nowych programów/ projektów profilaktycznych, ukierunkowanych na zapobieganie różnego rodzaju uzależnieniom (np. alkoholizm, narkomania i inne), pomoc osobom podejmującym leczenie oraz pomoc psychologiczna i prawna członkom rodziny.
- ⇒ Opracowanie i wdrożenie nowych programów wspierających osoby niezaradne na rynku pracy (szkolenia i kursy zawodowe, wsparcie psychologiczne, działania motywacyjne, subsydiowane miejsca pracy itd.).
- ⇒ Poprawa warunków funkcjonowania osób niepełnosprawnych i seniorów w społeczności lokalnej poprzez rozwijanie zróżnicowanych form wsparcia (w tym: utworzenie ośrodka dziennego wsparcia dla osób niepełnosprawnych i seniorów, realizacja programów i projektów celowych itd.).
- ⇒ Rozwój systemu pomocy społecznej poprzez wzmocnienie jakości kadr, rozwój środowiskowych form wsparcia, aktywizację mieszkańców gminy i organizacji społecznych w ramach samopomocy.
- ⇒ Edukacja zdrowotna mieszkańców (w tym: organizacja akcji informacyjnych, szkoleń, kursów, publikacje, strony internetowe itd.).
- ⇒ Promocja i upowszechnianie kultury fizycznej, sportu, rekreacji oraz aktywnego wypoczynku (w tym: imprezy sportowo - rekreacyjne dla różnych grup wiekowych, konkursy szkolne i gminne, materiały informacyjne, spotkania ze znanymi sportowcami itd.).

CEL OPERACYJNY 2.4: Wspieranie inicjatyw obywatelskich.

Kapitał społeczny jest pojęciem obejmującym zasoby umiejętności, informacji, kultury, wiedzy i kreatywności jednostek oraz związki pomiędzy ludźmi i organizacjami. Jego wysokie zasoby determinują w bezpośredni sposób zdolność do tworzenia się społeczeństwa wiedzy: kreatywnego, innowacyjnego, tolerancyjnego, otwartego na zmiany, zdolnego do wykształcenia trwałych więzi społecznych. Cechy te posiadają wymierną

wartość ekonomiczną, a także są podstawą budowania społeczeństwa obywatelskiego. Należy przy tym podkreślić, iż wszechstronna aktywizacja mieszkańców gminy będzie miała bezpośrednie przełożenie na wykorzystanie potencjałów gminy. Wynika to z faktu, iż aktywna i współpracująca w różnych dziedzinach społeczność lokalna ma większe szanse na rozwój oraz wdrażanie nowoczesnych rozwiązań, zarówno w sferze działalności gospodarczej, jak i w obszarach społecznych. Specyfika gminy, wynikająca z korzystnych uwarunkowań środowiskowych i kulturowych, wymagała będzie podjęcia działań prowadzących do nabycia przez mieszkańców stosownych umiejętności i postaw społecznych. Ważnym zadaniem w tym zakresie będzie wykorzystanie potencjału lokalnych organizacji pozarządowych i grup nieformalnych.

Kierunki działań:

- ⇒ Stymulowanie powstawania organizacji pozarządowych oraz zwiększenie potencjału już istniejących poprzez udzielanie wsparcia w zakresie organizacyjnym, materialnym i finansowym (w tym: dotacje, udostępnianie obiektów i pomieszczeń w ramach różnych form aktywności, wspólna realizacja inicjatyw i projektów itd.).
- ⇒ Kształtowanie aktywności oraz rozwój różnych form społeczeństwa obywatelskiego (w tym: wdrożenie działań wspierających postawy innowacyjne i proekologiczne, organizacja wolontariatu itp.).
- ⇒ Kształtowanie tożsamości lokalnej i regionalnej, integracja społeczności gminnej (w tym: imprezy integracyjne, koncerty, publikacje, strony internetowe itd.).

PRIORYTET III: Ochrona środowiska naturalnego oraz walorów krajobrazowych i kulturowych

CEL OPERACYJNY 3.1: Budowa i modernizacja infrastruktury ochrony środowiska oraz edukacja ekologiczna mieszkańców.

Realizacja tego celu operacyjnego dotyczyła będzie budowy i rozbudowy kompleksowej infrastruktury ochrony środowiska, która stanowi jedną z najważniejszych dziedzin problemowych gminy. Sytuacja ta jest również poważną barierą rozwojową.

Realizacja zadań związanych z budową i rozbudową infrastruktury nie wyczerpuje katalogu koniecznych działań w tym zakresie. Niezbędna będzie również edukacja społeczności lokalnej, która dotyczyła będzie zarówno dorosłych mieszkańców gminy, jak i dzieci oraz młodzieży. Tego typu inicjatywy będą stanowiły naturalne wzmocnienie innych działań związanych z ochroną środowiska oraz planowanych inicjatyw związanych

z wykorzystaniem sfery ekologicznej dla rozwoju społecznego i gospodarczego.

Kierunki działań:

- ⇒ Budowa, rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacji sanitarnej wraz z przyłączaniem użytkowników indywidualnych i gospodarczych (dotyczy zarówno miejscowości objętych aglomeracją Zamość, jak i zlokalizowanych poza jej zasięgiem).
- ⇒ Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w miejscach, gdzie występują utrudnienia związane z funkcjonowaniem sieci kanalizacyjnej (w tym: indywidualne budynki mieszkalne, podmioty gospodarcze, obiekty publiczne).
- ⇒ Realizacja programów ekologicznego wychowania dzieci i młodzieży (w tym: wyjazdy edukacyjne, lekcje profilowane, materiały promocyjne, konkursy ekologiczne itd.).
- ⇒ Kształtowanie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców gminy (w tym: strony internetowe, ulotki, plakaty, konferencje itd.).

CEL OPERACYJNY 3.2: Podniesienie atrakcyjności gminy pod względem różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej.

Ochrona, zachowanie oraz racjonalne korzystanie z zasobów środowiska może zapewnić stały i zrównoważony rozwój gospodarczy (np. usługi turystyczne) oraz zwiększyć poziom życia ludności. Od jakości przestrzeni ekologicznej i jej różnorodności zależy atrakcyjność gminy i zdolność do budowania przewag konkurencyjnych. Planowane są działania wspierające ochronę powietrza poprzez obniżanie emisji zanieczyszczeń do atmosfery. Istotnym ich elementem będzie wzrost wykorzystania odnawialnych źródeł energii opartych na zasobach własnych, ze szczególnym uwzględnieniem energii słonecznej. Realizowane będą także inicjatywy dotyczące poprawy jakości wód oraz ochrony terenów udostępnionych do celów turystycznych i rekreacyjno - sportowych.

Kierunki działań:

- ⇒ Budowa infrastruktury odnawialnych źródeł energii, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania energii słonecznej (w tym: obiekty użyteczności publicznej, domy mieszkalne).
- ⇒ Wspieranie rozwoju sieci gazowniczej wraz z przyłączaniem do niej obiektów publicznych, gospodarstw indywidualnych i podmiotów gospodarczych.
- ⇒ Poprawa jakości wód poprzez zwiększanie efektywności gospodarki odpadami, zapobieganie powstawania dzikich wysypisk oraz ochrona przed zanieczyszczeniami zbiorników i cieków wodnych.
- ⇒ Ochrona terenów udostępnionych do celów turystycznych i rekreacyjno - sportowych.

CEL OPERACYJNY 3.3: Ochrona oraz promocja dziedzictwa kulturowego i dorobku kulturalnego gminy.

Realizacja przyjętego celu przyczyni się do zachowania zabytków architektury i budownictwa, rozwoju bazy materialnej instytucji kulturotwórczych, utrzymania ciągłości tradycji i tożsamości mieszkańców. Wpłynie również na zmniejszenia dysproporcji w dostępności do usług kultury oraz aktywizację społeczności lokalnej w zakresie zachowania i promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego.

Inna grupa działań dotyczyć będzie wzmocnienia oferty kulturalnej miejscowych placówek kultury oraz zachęcenie mieszkańców gminy do korzystania z niej, co będzie miało bezpośredni związek ze wspieraniem wszechstronnego rozwoju kulturalnego i kulturowego gminy, w tym z aktywizacją lokalnych centrów kultury oraz samych mieszkańców.

Zaplanowane kierunki działań mają na celu wzmocnienie możliwości wykorzystania niewątpliwych walorów gminy w kontekście rozwoju gospodarczego, a w szczególności turystyki.

Kierunki działań:

- ⇒ Ochrona dziedzictwa kulturowego poprzez rewaloryzację wartościowych obiektów i przestrzeni publicznych.
- ⇒ Budowa, rozbudowa, modernizacja i wyposażanie w niezbędny sprzęt i urządzenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, kulturowe, integracyjne i społeczne (w tym: domy kultury, świetlice wiejskie, muzea, izby pamięci itd.).
- ⇒ Promocja dziedzictwa kulturowego gminy i dorobku kulturalnego poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjnych oraz organizację wydarzeń kulturalnych (w tym: publikacje, festyny, jarmarki i kiermasze z udziałem lokalnych wytwórców, spotkania z lokalnymi artystami itd.).
- ⇒ Wspieranie twórczości ludowej oraz lokalnych twórców (udział w targach i prezentacjach poza terenem gminy, wernisaże i wystawy lokalnych twórców, stypendia itd.).

Szczegółową strukturę celów operacyjnych i powiązanych z nimi kierunków działań przedstawia grafika zamieszczona poniżej.

CEL GENERALNY

Osiąganie zrównoważonego rozwoju społeczno – gospodarczego poprzez wykorzystanie zasobów własnych gminy oraz sprzyjających uwarunkowań otoczenia zewnętrznego

PRIORYTET I Rozwój gospodarczy gminy oraz podniesienie jej konkurencyjności	
CEL OPERACYJNY 1.1: Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności gminy	Kierunki działań: ⇒ Budowa, remonty i modernizacja dróg lokalnych na terenie gminy (w tym: drogi gminne i powiatowe). ⇒ Opracowanie oferty inwestycyjnej gminy (w tym: tereny inwestycyjne i obiekty – greenfield and brownfield, system zachęt i preferencji dla potencjalnych inwestorów zewnętrznych itd.). ⇒ Promocja i marketing gminy poprzez wykorzystanie dostępnych instrumentów przekazu (w tym: strony internetowe, oferty inwestycyjne wg standardów PAIIIZ, publikacje promocyjne, współpraca z instytucjami zajmującymi się promocją gospodarczą). ⇒ Podnoszenie kwalifikacji zawodowych oraz kompetencji pracowników urzędu gminy, jednostek organizacyjnych oraz innych instytucji i organizacji współpracujących z gminą w zakresie promocji gospodarczej (w tym: szkolenia, seminaria, wyjazdy studyjne, studia podyplomowe itd.).
CEL OPERACYJNY 1.2: Wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju lokalnej gospodarki	Kierunki działań: ⇒ Budowa, rozbudowa i modernizacja szlaków turystycznych na terenie gminy (w tym: szlaki piesze, ścieżki rowerowe, ścieżki dydaktyczne itp.). ⇒ Zagospodarowanie turystyczne zbiorników i cieków wodnych oraz wyposażenie ich w zaplecze infrastrukturalne. ⇒ Budowa tzw. małej architektury w otoczeniu obiektów o znaczeniu turystycznym (wiaty, zadaszenia, miejsca na ognisko itd.). ⇒ Oznaczenie obiektów przyrodniczych i zabytkowych mających rangę turystyczną (w tym: kierunkowskazy, tablice informacyjne, tablice porządkowe itd.). ⇒ Promocja walorów turystycznych gminy oraz marketing lokalnych produktów turystycznych przy wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi promocji i informacji (w tym: strony internetowe, foldery, targi turystyczne, prezentacje multimedialne itd.).
CEL OPERACYJNY 1.3: Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości oraz poprawa efektywności rolnictwa	Kierunki działań: ⇒ Wspieranie powstawania i rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw na terenie gminy poprzez stosowanie ulg i preferencji. ⇒ Ułatwienie przedsiębiorcom dostępu do kapitału i doradztwa (w tym: szkolenia, kursy, seminaria itd.). ⇒ Wspieranie dywersyfikacji gospodarstw rolnych w kierunku działalności pozarolniczej poprzez rozwijanie turystyki, w tym agroturystyki i ekoturystyki. ⇒ Wykorzystanie walorów ekologicznych gminy poprzez wspieranie rozwoju rolnictwa ekologicznego i specjalistycznego.
CEL OPERACYJNY 1.4: Rozwój kontaktów zewnętrznych gminy	Kierunki działań: ⇒ Nawiązanie przez gminę współpracy w partnerami zewnętrznymi, w tym z zagranicą. ⇒ Wspieranie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej prowadzonej przez różnego typu placówki, w tym kulturalne, oświatowe, sportowe oraz organizacje pozarządowe. ⇒ Uczestniczenie w związkach, stowarzyszeniach i innych formach organizacyjnych, których celem jest wspomaganie rozwoju społeczno – gospodarczego gminy. ⇒ Wspieranie przedsiębiorców i właścicieli gospodarstw rolnych w pozyskiwaniu partnerów zewnętrznych, w tym zagranicznych oraz prowadzenie marketingu lokalnych produktów i producentów.

PRIORYTET II

Poprawa jakości życia mieszkańców oraz aktywizacja społeczności lokalnej

CEL OPERACYJNY 2.1: Rozbudowa infrastruktury wpływającej na poprawę warunków życia mieszkańców	Kierunki działań: ⇒ Budowa, rozbudowa oraz remont i modernizacja obiektów pełniących funkcje rekreacyjno – sportowe (w tym: różnego rodzaju boiska, sale sportowe, zewnętrzne urządzenia sportowe, place zabaw itd.). ⇒ Budowa nowej i modernizacja istniejącej infrastruktury zaopatrzenia mieszkańców w wodę wraz z przyłączaniem nowych użytkowników. ⇒ Budowa i modernizacja infrastruktury bezpieczeństwa ruchu drogowego (w tym: oświetlenie uliczne, chodniki, parkingi, zatoki, bariery separujące itd.). ⇒ Organizacja, adaptacja i rewitalizacja przestrzeni publicznych pełniących funkcje społeczne i integracyjne (w tym: parki wiejskie, skwery, tereny zielone, centra miejscowości itd.).
CEL OPERACYJNY 2.2: Rozwój systemu edukacji - podnoszenie poziomu wiedzy i umiejętności mieszkańców gminy	Kierunki działań: ⇒ Budowa, rozbudowa oraz remont i modernizacja obiektów pełniących funkcje oświatowe wraz z niezbędną infrastrukturą towarzyszącą (w tym: przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja). ⇒ Wyrównanie szans edukacyjnych dzieci i młodzieży pochodzących z obszarów wiejskich, wspieranie indywidualnego rozwoju uczniów oraz nabywania przez nich kluczowych umiejętności poprzez realizację inicjatyw oświatowych (w tym indywidualne i grupowe zajęcia pozalekcyjne, programy stypendialne, wyjazdy edukacyjne, zapewnienie wczesnego dostępu do edukacji na poziomie przedszkolnym itp.). ⇒ Wyposażenie placówek przedszkolnych i szkolnych w nowoczesny sprzęt oraz pomoce dydaktyczne. ⇒ Podnoszenie jakości nauczania w szkołach oraz rozwój nowoczesnych form i treści kształcenia poprzez zwiększanie kompetencji kadry pedagogicznej, podnoszenie standardów i udoskonalanie metod nauczania. ⇒ Promowanie i wdrażanie idei podnoszenia kwalifikacji przez całe życie w społeczności lokalnej (kształcenie ustawiczne).
CEL OPERACYJNY 2.3: Ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie gminy	Kierunki działań: ⇒ Wspieranie istniejących oraz tworzenie i realizacja nowych programów/ projektów profilaktycznych ukierunkowanych na zapobieganie różnego rodzaju uzależnieniom (np. alkoholizm, narkomania i inne), pomoc osobom podejmującym leczenie oraz pomoc psychologiczna i prawna członkom rodziny. ⇒ Opracowanie i wdrożenie nowych programów wspierających osoby niezaradne na rynku pracy (szkolenia i kursy zawodowe, wsparcie psychologiczne, działania motywacyjne, subsydiowane miejsca pracy itd.). ⇒ Poprawa warunków funkcjonowania osób niepełnosprawnych i seniorów w społeczności lokalnej poprzez rozwijanie zróżnicowanych form wsparcia (w tym: utworzenie ośrodka dziennego wsparcia dla osób niepełnosprawnych i seniorów, realizacja programów i projektów celowych itd.). ⇒ Rozwój systemu pomocy społecznej poprzez wzmocnienie jakości kadr, rozwój środowiskowych form wsparcia, aktywizację mieszkańców gminy i organizacji społecznych w ramach samopomocy. ⇒ Edukacja zdrowotna mieszkańców (w tym: organizacja akcji informacyjnych, szkoleń, kursów, publikacje, strony internetowe itd.). ⇒ Promocja i upowszechnianie kultury fizycznej, sportu, rekreacji oraz aktywnego wypoczynku (w tym: imprezy sportowo - rekreacyjne dla różnych grup wiekowych, konkursy szkolne i gminne, materiały informacyjne, spotkania

	ze znanymi sportowcami itd.).
CEL OPERACYJNY 2.4: Wspieranie inicjatyw obywatelskich	Kierunki działań: ⇒ Stymulowanie powstawania organizacji pozarządowych oraz zwiększenie potencjału już istniejących poprzez udzielanie wsparcia w zakresie organizacyjnym, materialnym i finansowym (w tym: dotacje, udostępnianie obiektów i pomieszczeń w ramach różnych form aktywności, wspólna realizacja inicjatyw i projektów itd.). ⇒ Kształtowanie aktywności oraz rozwój różnych form społeczeństwa obywatelskiego (w tym: wdrożenie działań wspierających postawy innowacyjne i proekologiczne, organizacja wolontariatu itp.). ⇒ Kształtowanie tożsamości lokalnej i regionalnej, integracja społeczności gminnej (w tym: imprezy integracyjne, koncerty, publikacje, strony internetowe itd.).

PRIORYTET III

Ochrona środowiska naturalnego oraz walorów krajobrazowych i kulturowych

CEL OPERACYJNY 3.1: Budowa i modernizacja infrastruktury ochrony środowiska oraz edukacja ekologiczna mieszkańców	Kierunki działań: ⇒ Budowa, rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacji sanitarnej wraz z przyłączaniem użytkowników indywidualnych i gospodarczych (dotyczy zarówno miejscowości objętych aglomeracją Zamość, jak i zlokalizowanych poza jej zasięgiem). ⇒ Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w miejscach, gdzie występują utrudnienia związane z funkcjonowaniem sieci kanalizacyjnej (w tym: indywidualne budynki mieszkalne, podmioty gospodarcze, obiekty publiczne). ⇒ Realizacja programów ekologicznego wychowania dzieci i młodzieży (w tym: wyjazdy edukacyjne, lekcje profilowane, materiały promocyjne, konkursy ekologiczne itd.). ⇒ Kształtowanie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców gminy (w tym: strony internetowe, ulotki, plakaty, konferencje itd.).
CEL OPERACYJNY 3.2: Podniesienie atrakcyjności gminy pod względem różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej	Kierunki działań: ⇒ Budowa infrastruktury odnawialnych źródeł energii, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania energii słonecznej (w tym: obiekty użyteczności publicznej, domy mieszkalne). ⇒ Wspieranie rozwoju sieci gazowniczej wraz z przyłączaniem do niej obiektów publicznych, gospodarstw indywidualnych i podmiotów gospodarczych. ⇒ Poprawa jakości wód poprzez zwiększenie efektywności gospodarki odpadami, zapobieganie powstawaniu dzikich wysypisk oraz ochrona przed zanieczyszczeniami zbiorników i cieków wodnych. ⇒ Ochrona terenów udostępnionych do celów turystycznych i rekreacyjno - sportowych.
CEL OPERACYJNY 3.3: Ochrona oraz promocja dziedzictwa kulturowego i dorobku kulturalnego gminy	Kierunki działań: ⇒ Ochrona dziedzictwa kulturowego poprzez rewaloryzację wartościowych obiektów i przestrzeni publicznych. ⇒ Budowa, rozbudowa, modernizacja i wyposażanie w niezbędny sprzęt i urządzenia obiektów pełniących funkcje kulturalne, kulturowe, integracyjne i społeczne (w tym: domy kultury, świetlice wiejskie, muzea, izby pamięci itd.). ⇒ Promocja dziedzictwa kulturowego gminy i dorobku kulturalnego poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjnych oraz organizację wydarzeń kulturalnych (w tym: publikacje, festyny, jarmarki i kiermasze z udziałem lokalnych wytwórców, spotkania z lokalnymi artystami itd.). ⇒ Wspieranie twórczości ludowej oraz lokalnych twórców (udział w targach i prezentacjach poza terenem gminy, wernisaże i wystawy lokalnych twórców, stypendia itd.).

Źródło: opracowanie własne.

7. SYSTEM WDRAŻANIA STRATEGII

7.1. Instrumenty wdrażania strategii

Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym stanowi, iż zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. Szczegółowy wykaz kompetencji sprecyzowany jest w art. 7. ustawy i dotyczy m.in. takich zagadnień jak infrastruktura społeczna, infrastruktura techniczna, ochrona zdrowia, edukacja, pomoc społeczna i inne³⁶. Biorąc pod uwagę budżet przeciętnej gminy, w szczególności gminy wiejskiej, nie jest możliwe skuteczne i efektywne realizowanie powyższych zadań bez określenia hierarchii ważności zadań oraz precyzyjnego zaplanowania wydatkowania środków finansowych. W związku z powyższym podstawowymi instrumentami realizacji zapisów *Strategii Rozwoju Gminy Sitno na lata 2015 - 2023* będą różnego rodzaju szczegółowe (koncentrujące się na wybranym obszarze interwencji) programy lub plany rozwoju lokalnego. Są to dokumenty o charakterze operacyjnym, które przedstawiają sposoby, w jaki osiągnąć będą cele strategii. Jako przykłady tego typu programów można wymienić: programy usuwania azbestu, plany gospodarki niskoemisyjnej, programy rozwoju turystyki itp. Ich wspólną cechą było to, iż zawierały następujące elementy:

- ❖ diagnozę problemów obszaru objętego zakresem działań,
- ❖ analizę i katalog konkretnych działań (projektów/ inwestycji) do zrealizowania,
- ❖ termin i harmonogram realizacji poszczególnych projektów,
- ❖ opis źródeł finansowania.

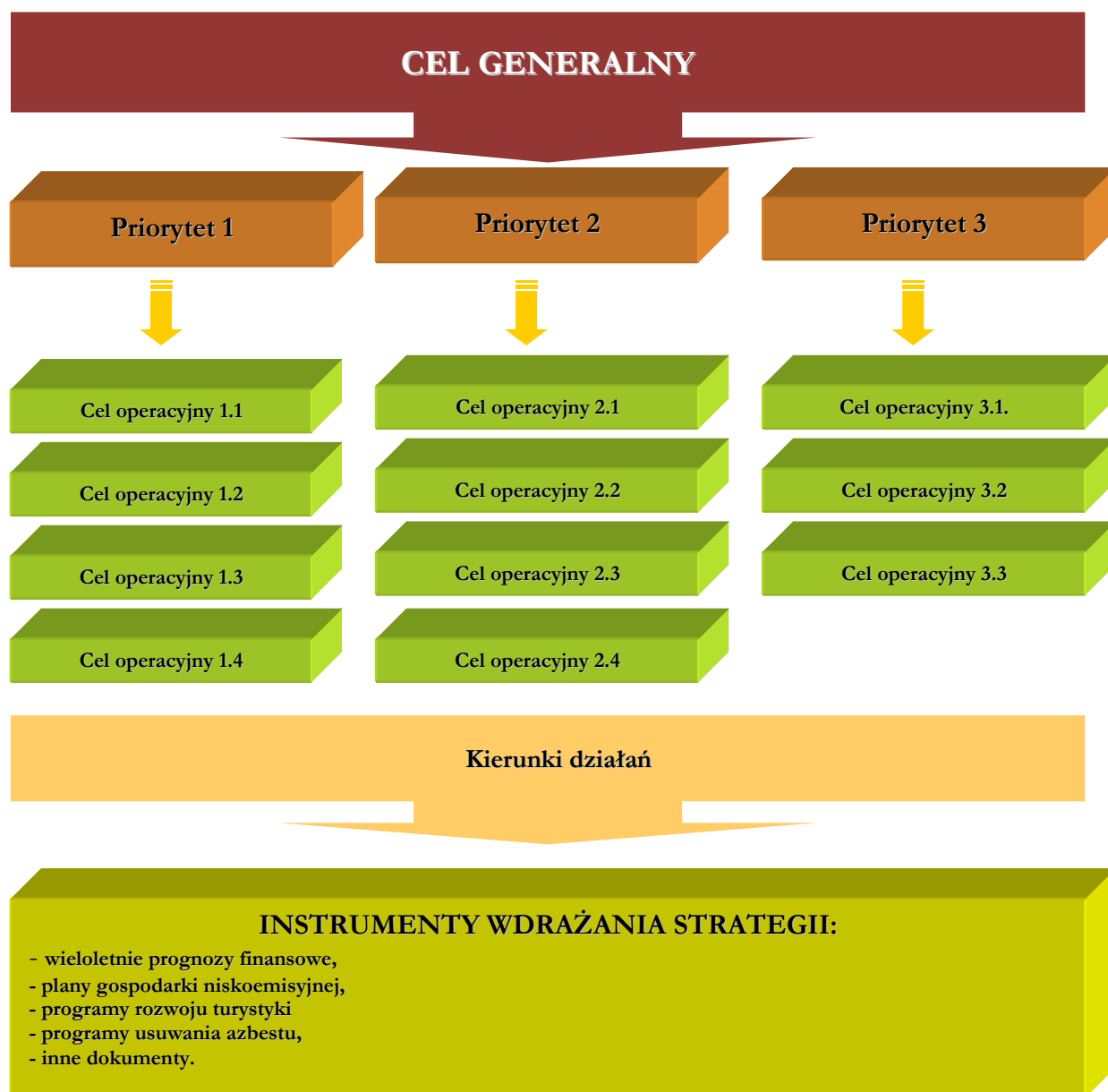
Szczególną rolę w planowaniu zadań inwestycyjnych i projektów odgrywać będą wieloletnie prognozy finansowe, które stanowią podstawowy instrument planowania finansowego w jednostkach samorządu terytorialnego. W związku z zapisami Ustawy z dnia 29 sierpnia 2009 roku

³⁶ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, Dz.U. 2013 r., poz. 594.

o finansach publicznych, która wskazuje, iż wieloletnie prognozy finansowe obejmują bieżący rok budżetowy oraz okres co najmniej trzech następnych lat, niezbędne będzie stałe monitorowanie realizacji zadań inwestycyjnych oraz bieżąca aktualizacja zapisów wieloletniej prognozy finansowej³⁷.

Ryc. 7.1. Uproszczona struktura celów oraz miejsce instrumentów strategii w systemie wdrażania.

Źródło: opracowanie własne

³⁷ Ustawa z dnia 29 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych, Dz.U. z 2013 r., poz. 885.

7.2. Źródła finansowania

Wdrożenie strategii odbywać się będzie w zdecydowanej większości w oparciu o środki publiczne. Środki prywatne wykorzystywane będą jedynie w przypadku inicjatyw gospodarczych realizowanych w formule partnerstwa publiczno – prywatnego. Zasoby finansowe pochodzić będą z dwóch źródeł: środki wewnętrzne i środki zewnętrzne. Do pierwszej grupy zaliczyć należy środki własne gminy oraz środki prywatne osób i podmiotów działających na tym terenie. Natomiast środki zewnętrzne to:

- ❖ środki budżetu państwa kierowane w ramach polityki regionalnej oraz resortowych programów operacyjnych (np. Programy Operacyjne Ministra Kultury),
- ❖ budżety jednostek samorządu terytorialnego (powiatu, województwa) w przypadku realizowania wspólnych inicjatyw,
- ❖ budżety funduszy celowych (np. NFOŚiGW, WFOŚiGW, ARiMR itp.),
- ❖ środki UE w ramach prowadzonych przez nią polityk (szczególnie polityki spójności oraz Wspólnej Polityki Rolnej),
- ❖ kredyty bankowe oraz inne instrumenty finansowe.

W perspektywie finansowej obejmującej lata 2014 – 2020 Gmina Sitno będzie mogła korzystać z programów operacyjnych, które współfinansowane będą z budżetu Unii Europejskiej. W zakresie zadań infrastrukturalnych podstawowymi źródłami wsparcia będą:

- ❖ Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020,
- ❖ Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 – 2020,
- ❖ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020,
- ❖ Program Operacyjny Polska Wschodnia,
- ❖ Program Operacyjny Polska Cyfrowa 2014 – 2020.

Inicjatywy związane z rozwojem zasobów ludzkich współfinansowane będą ze środków Programu Operacyjnego Wiedza, Edukacja, Rozwój 2014 – 2020 oraz Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 w ramach osi priorytetowych IX – XII.

Należy podkreślić, iż powyższy katalog potencjalnych źródeł finansowania strategii nie wyczerpuje wszystkich możliwości. Stanowi on raczej wskazanie kierunków pozyskania środków finansowych na realizację wybranych zadań. Ostateczny wybór źródeł dofinansowania należeć będzie do organów gminy i wynikać będzie z aktualnych potrzeb inwestycyjnych oraz możliwości budżetu gminy.

7.3. System instytucjonalny wdrażania strategii

Odpowiedzialność za wdrożenie Strategii Rozwoju Gminy Sitno na lata 2014 - 2023 spoczywać będzie na Wójcie, który jest organem wykonawczym gminy. Do jego podstawowych obowiązków w zakresie zarządzania rozwojem lokalnym będzie należało:

- ❖ ustalanie szczegółowych zasad i kryteriów realizacji strategii,
- ❖ zapewnienie zgodności realizacji strategii z poszczególnymi dokumentami programowymi wyższego rzędu, np. strategią rozwoju województwa oraz dokumentami obowiązującymi na szczeblu krajowym,
- ❖ analizowanie danych statystycznych i finansowych na temat postępów wdrażania strategii oraz realizacji poszczególnych programów i projektów,
- ❖ opracowanie okresowych raportów z wdrażania strategii oraz przekazywanie ich Radzie Gminy,
- ❖ kierowanie do Rady Gminy wniosków dotyczących wprowadzenia niezbędnych zmian i korekt w strategii.

Do zadań Wójta należał będzie również nadzór nad systemem wdrażania strategii, który oparty będzie na następujących działaniach:

- ❖ gromadzeniu i opracowywaniu danych związanych z monitoringiem strategii,
- ❖ opracowaniu rocznych raportów z monitoringu i przedstawianie ich Radzie Gminy,
- ❖ promocji strategii przy użyciu dostępnych źródeł informacji i promocji (strony internetowe, wydawnictwa własne, media lokalne itp.),
- ❖ przygotowaniu i składaniu wniosków aplikacyjnych na realizację programów oraz projektów wynikających z zapisów strategii,
- ❖ prowadzeniu nadzoru nad przepływem środków finansowych (własnych i zewnętrznych) związanych z realizacją poszczególnych programów rozwoju lokalnego i projektów,
- ❖ prowadzeniu nadzoru nad przestrzeganiem zasad zawierania kontraktów publicznych i procedurami przetargowymi,
- ❖ obsłudze technicznej wdrażania strategii.

Do realizacji powyższych zadań mogą zostać zaangażowani pracownicy UG Sitno oraz jednostek organizacyjnych gminy w zakresie zgodnym z ich kompetencjami oraz realizowanymi zakresami obowiązków.

Istotną rolę w realizacji niniejszej strategii będzie miała Rada Gminy Sitno, która nie rzadziej niż raz w roku, na podstawie raportu przygotowanego przez Wójta, zapozna się ze stanem wdrożenia założeń dokumentu. Do jej

wyłącznych kompetencji będzie również należało wprowadzanie na wniosek Wójta ewentualnych zmian i korekt w strategii.

7.4. Monitorowanie strategii

Monitoring jest elementem zarządzania środkami publicznymi. Opiera się na systematycznym zbieraniu danych dotyczących realizacji strategii, programów rozwoju lokalnego i wieloletnich prognoz finansowych oraz wykorzystaniu ich do porównania wartości osiągniętych z oczekiwanymi. Służą one do oceny skuteczności i efektywności realizowanych działań. Cały proces monitoringu ma na celu zapewnienie efektywności wydatkowania środków na realizację strategii. Umożliwia również wczesne wykrywanie ewentualnych błędów i reagowanie na nie, a także dostosowanie zapisów strategii do zmieniających się uwarunkowań. Podstawowymi elementami systemu monitoringu będą:

- ❖ instytucje zaangażowane w proces,
- ❖ system sprawozdawczości,
- ❖ zestaw wskaźników.

Dane do monitorowania będą pochodziły z ogólnodostępnych źródeł informacji (publicznych i niepublicznych), w tym:

- ❖ badań i analiz GUS,
- ❖ ewidencji i statystyk prowadzonych przez UG Sitno oraz jednostki organizacyjne gminy,
- ❖ ewidencji i statystyk prowadzonych przez inne podmioty,
- ❖ opracowań naukowych i specjalistycznych,
- ❖ innych banków i baz danych.

Na podstawie informacji zgromadzonych w ramach monitoringu strategii, Wójt przygotuje i przedstawi Radzie Gminy raport z postępów we wdrażaniu strategii.

Poniżej przedstawione zostały wskaźniki monitoringu realizacji celów strategii w układzie odpowiadającym jej priorytetom. Podkreślić należy, że poniższe propozycje nie wyczerpują katalogu możliwych do wyboru i zastosowania wskaźników. Stanowią one listę otwartą, która może być uzupełniona w dowolnym momencie wdrażania założeń rozwojowych, w miarę pojawiających się potrzeb.

Tabela 7.1. Wskaźniki i mierniki celów strategii.

Priorytet	Cel operacyjny	Wskaźniki i mierniki
PRIORYTET I: Rozwój gospodarczy gminy oraz podniesienie jej konkurencyjności	CEL OPERACYJNY 1.1: Zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności gminy	Ilościowe: ⇒ Długość dróg lokalnych (gminnych i powiatowych) o nawierzchni utwardzanej (km). ⇒ Opracowane oferty inwestycyjne gminy (szt.). ⇒ Narzędzia promocji i informacji zastosowane w marketingu gminy. Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych w zakresie współpracy z partnerami gospodarczymi. ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych w zakresie promocji gospodarczej.
	CEL OPERACYJNY 1.2: Wykorzystanie zasobów przyrodniczych i kulturowych do rozwoju lokalnej gospodarki	Ilościowe: ⇒ Długość szlaków turystycznych na terenie gminy (km). ⇒ Liczba zagospodarowanych zbiorników i cieków wodnych w celach turystycznych (szt.). ⇒ Liczba obiektów tzw. małej architektury pełniących funkcje turystyczne (szt.). ⇒ Liczba turystów na terenie gminy. ⇒ Liczba podmiotów gospodarczych na terenie gminy świadczących usługi turystyczne. Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych w zakresie rozwoju turystyki.
	CEL OPERACYJNY 1.3: Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości oraz poprawa efektywności rolnictwa	Ilościowe: ⇒ Liczba przedsiębiorstw działających na terenie gminy (szt.). ⇒ Liczba zorganizowanych szkoleń, seminariów itp. skierowanych do przedsiębiorców i rolników (szt.). ⇒ Liczba gospodarstw rolnych prowadzących działalność turystyczną i usługi o charakterze turystycznym (szt.). ⇒ Liczba gospodarstw rolnych prowadzących

PRIORYTET II: Poprawa jakości życia mieszkańców oraz aktywizacja społeczności lokalnej		produkcję specjalistyczną i ekologiczną (szt.). Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy w zakresie współpracy z podmiotami gospodarczymi i rolnikami, a także stosowania ulg i preferencji.
	CEL OPERACYJNY 1.4: Rozwój kontaktów zewnętrznych gminy	Ilościowe: ⇒ Liczba partnerów zewnętrznych gminy, w tym z zagranicy (szt.). ⇒ Liczba wspólnych inicjatyw zrealizowanych z partnerami zewnętrznymi (szt.). ⇒ Liczba inicjatyw związanych z marketingiem lokalnych produktów i producentów. Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych w zakresie współpracy z partnerami zewnętrznymi.
	CEL OPERACYJNY 2.1: Rozbudowa infrastruktury wpływającej na poprawę warunków życia mieszkańców	Ilościowe: ⇒ Obiekty pełniące funkcje rekreacyjno – sportowe (szt.). ⇒ Poziom zwodociągowania gminy (%). ⇒ Długość chodników (km). ⇒ Liczba punktów oświetleniowych na terenie gminy (szt.). ⇒ Zagospodarowane przestrzenie publiczne pełniące funkcje społeczne i integracyjne (szt.). Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy w zakresie realizacji własnych inwestycji drogowych. ⇒ Analiza współpracy Gminy z innymi JST (powiat) w zakresie realizacji wspólnych inwestycji infrastrukturalnych.
	CEL OPERACYJNY 2.2: Rozwój systemu edukacji - podnoszenie poziomu wiedzy i umiejętności mieszkańców gminy	Ilościowe: ⇒ Liczba obiektów pełniących funkcje oświatowe (szt.). ⇒ Liczba miejsc w przedszkolach oraz liczba dzieci korzystających z placówek (szt., osoby). ⇒ Liczba placówek oświatowych i liczba uczniów do nich uczęszczających (szt., osoby). ⇒ Liczba uczniów biorących udział w zajęciach pozalekcyjnych (osoby). ⇒ Liczba osób korzystających z kształcenia ustawicznego (osoby). Opisowe: ⇒ Analiza działalności placówek przedszkolnych i szkolnych oraz organizacji pozarządowych.
	CEL OPERACYJNY 2.3: Ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych na terenie gminy	Ilościowe: ⇒ Liczba osób korzystających z różnych form pomocy społecznej (osoby). ⇒ Ośrodki dziennego wsparcia dla osób zagrożonych wykluczeniem (szt.). ⇒ Liczba zrealizowanych programów profilaktycznych i projektów celowych (szt.). ⇒ Liczba akcji dotyczących edukacji zdrowotnej i promocji zdrowego stylu życia (szt.).

PRIORYTET III: Ochrona środowiska naturalnego oraz walorów krajobrazowych i kulturowych		Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych oraz organizacji pozarządowych.
	CEL OPERACYJNY 2.4: Wsparcie inicjatyw obywatelskich	Ilościowe: ⇒ Liczba organizacji pozarządowych na terenie gminy (szt.). ⇒ Liczba wspólnych inicjatyw zrealizowanych przez Gminę i organizacje pozarządowe (szt.). ⇒ Liczba imprez i innych inicjatyw o charakterze integracyjnym (szt.). Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych w zakresie współpracy z organizacjami pozarządowymi. ⇒ Analiza działalności lokalnych organizacji pozarządowych.
	CEL OPERACYJNY 3.1: Budowa i modernizacja infrastruktury ochrony środowiska oraz edukacja ekologiczna mieszkańców	Ilościowe: ⇒ Poziom skanalizowania gminy (%). ⇒ Liczba przydomowych oczyszczalni ścieków (szt.). ⇒ Liczba zorganizowanych inicjatyw proekologicznych (szt.). Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy w zakresie realizacji inwestycji dotyczących infrastruktury kanalizacyjnej. ⇒ Analiza działalności Gminy w zakresie współpracy z innymi organizacjami i instytucjami w zakresie realizacji inicjatyw proekologicznych.
	CEL OPERACYJNY 3.2: Podniesienie atrakcyjności gminy pod względem różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej	Ilościowe: ⇒ Liczba instalacji OZE na terenie gminy (szt.). ⇒ Poziom gazyfikacji gminy (%). ⇒ Liczba zrealizowanych inicjatyw dotyczących ochrony jakości wód oraz terenów rekreacyjno – sportowych. Opisowe: ⇒ Analiza stanu środowiska na podstawie badań instytucji zewnętrznych (WIOŚ).
	CEL OPERACYJNY 3.3: Ochrona oraz promocja dziedzictwa kulturowego i dorobku kulturalnego gminy	Ilościowe: ⇒ Liczba zrewitalizowanych obiektów zabytkowych (szt.). ⇒ Liczba obiektów pełniących funkcje kulturalne, kulturowe, integracyjne i społeczne (szt.). ⇒ Liczba zorganizowanych wydarzeń promujących dziedzictwo kulturowe i dorobek kulturalny gminy (szt.). ⇒ Liczba wspartych lokalnych twórców i artystów (osoby). Opisowe: ⇒ Analiza działalności Gminy i jej jednostek organizacyjnych w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego i dorobku kulturalnego gminy.

		⇒ Analiza działalności organizacji pozarządowych w tym samym zakresie.
--	--	--

Źródło: opracowanie własne.

8. ŹRÓDŁA

Literatura, opracowania i akty prawne

1. Bogdańska B., Zespół aktywności IMiGW, „Energia odnawialna w Polsce”, Warszawa 2002.
2. Brilman J., Nowoczesne koncepcje i metody zarządzania, PWE, Warszawa 2002.
3. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, <https://mac.gov.pl/files/wp-content/uploads/2013/02/Strategia-DSRK-PL2030-RM.pdf>.
4. Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:PL:PDF>.
5. Hausner J. (red), Programowanie rozwoju regionalnego. Poradnik dla samorządów województwa, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków 1999.
6. Hryniewicz J.T., Endo- i egzogeniczne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów, Studia regionalne i lokalne, Europejski Instytut Rozwoju regionalnego i lokalnego UW Nr 2(2), Wyd. Naukowe „Scholar”, Warszawa 2000.
7. Konopka M. (red.), Archeologiczne Zdjęcie Polski, Warszawa 1981.
8. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010–2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, https://www.mir.gov.pl/media/3337/KSRR_13_07_2010.pdf.
9. Obłój K., Strategia organizacji. W poszukiwaniu trwałej przewagi konkurencyjnej. PWE, Warszawa 1998; Obłój K., Strategia sukcesu firmy, PWE, Warszawa 2000.
10. Obwieszczenie Nr 1/2015 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 21 stycznia 2013 roku w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego (Dz. Urz. Woj. Lub. 2015 poz. 195).
11. Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku, http://www.rsi.lubelskie.pl/images/794_RSI.pdf.
12. Szlachta J., Programowanie Rozwoju Regionalnego w Unii Europejskiej, Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
13. Statystyczne vademecum samorządowca, Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin 2014.

14. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 roku), http://www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/Urząd/Strategia_Rozwoju_Wojewodztwa_Lubelskiego_na_lata_2014-2020_z_perspektywa_do_2030_roku.pdf.
15. Strategia Rozwoju Kraju 2020, <http://www.fundusze.uj.edu.pl/documents/31275205/3ab2c864-e5fc-494b-8c23-0a1603852a81>.
16. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020, https://www.mir.gov.pl/media/3337/KSRR_13_07_2010.pdf.
17. Tymiński J., Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w Polsce do 2030 roku. Aspekt energetyczny i ekologiczny. Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa, Warszawa 1997.
18. Turski R., Uziak S., Zawadzki S., Środowisko Przyrodnicze Lubelszczyzny. Gleby, Lublin 1993.
19. Umowa Partnerstwa - Programowanie perspektywy finansowej na lata 2014-2020, 23 maja 2014 roku, https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/881/Umowa_Partnersstwa_pl.pdf.
20. Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym, Dz.U. z 2013 t., poz. 594.
21. Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej, Dz.U. z 2015 r., poz. 163.
22. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. z 2014 r. poz. 1446).
23. Ustawa z dnia 29 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych, Dz.U. z 2013 r., poz. 885.
24. Uchwała Nr IV/52/2014 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 grudnia 2014 r. w sprawie wyznaczenia obszaru i granicy aglomeracji Zamość. Dz. Urz. Woj. Lub. z 2015 r., poz. 410.
25. Uchwała nr XLII/233/2013 Rady Gminy Sitno z dnia 30 grudnia 2013 roku w sprawie połączenia samorządowych instytucji kultury – Gminnej Biblioteki Publicznej w Sitnie i Centrum Kultury w Sitnie, Dz. Urz. Woj. Lub. z 2014 roku, poz. 552.
26. Vademecum dla jednostek samorządu terytorialnego pn. „Strategie rozwoju lokalnego w latach 2007-2013”, www.rpo.lubelskie.pl.
27. Zarys metodyki opracowania programów strategicznych, Rządowe Centrum Studiów Strategicznych, Warszawa, październik 2004.
28. Wysocka E., Podstawy metodyczne strategii rozwoju województw i gmin, „Człowiek i Środowisko” Strategie rozwoju województw i gmin. T.22 nr 3, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa 1998.

Strony internetowe

1. Główny Urząd Statystyczny: www.stat.gov.pl.
2. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego: www.mrr.gov.pl.
3. Gmina Sitno: www.gmina.sitno.pl.
4. Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego: www.lubelskie.pl.
5. Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie: www.wup.lublin.pl.
6. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska: www.wios.lublin.gov.pl.
7. Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Lublinie: <http://lublin.rdos.gov.pl>
8. Zespół Lubelskich Parków Krajobrazowych, <http://www.parki.lubelskie.pl>
9. PAN Oddział w Lublinie, <http://www.pan-ol.lublin.pl>

